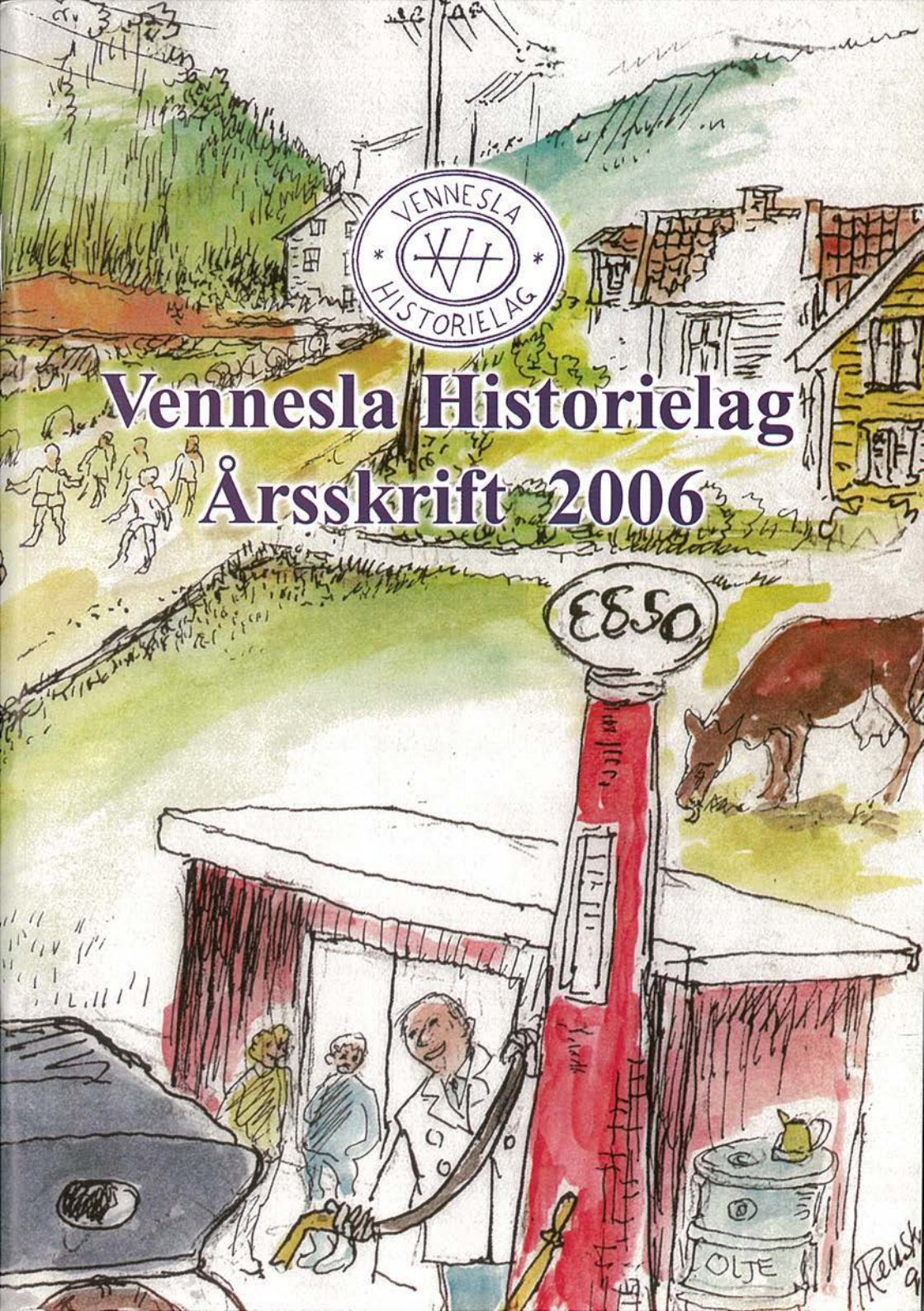

Vennesla Historielag

Årsskrift 2006

Reus
9

Vennesla Historielag

Vennesla Historielag er stiftet 1983 og har som formål:

- å arbeide for at alt av historisk interesse innen lagets virkeområde blir tatt vare på og vernet om.
- å vekke, øke og spre interesse for, og kunnskap om Sognets historie.
- å organisere og lede lokalhistorisk virksomhet.
- å arrangere møter, kurser, ekskursjoner.
- å foreta registreringer, innsamlinger av muntlig tradisjon, stedsnavn og annet av historisk interesse.
- å arbeide for at det blir gitt ut bygdebøker og også andre skrifter om Sognets historie.
- å arbeide for vern av fortidsminner og andre kulturminner.

For å nå målsettingen skal laget samarbeide med andre historielag og Agder Historielag.

Styret i 2006 består av:

Jørdis Hodnemyr	leder
Gerd Wiik Hansen	kasserer
Inger Einstabland	sekretær
Alf Melling	styremedlem
Arnulf Grønvold	styremedlem
Alf Hodnemyr	styremedlem (Hunsfos Historielag)
Signe Rysstad	styremedlem
Kjell Guttorm Hansen	styremedlem
Gerd Hodnemyr	styremedlem

Internettadresse:

<http://www.venneslahistorielag.no>

Forsidebilde: Lunden slik tegneren Andor Renstrøm husker det fra rundt 1937.

Vennesla Historielag Årsskrift 2006

Utgitt av
Vennesla Historielag
Desember 2006

Innhold:

Minnerike år i Lunden og på Vikeland	4
<i>Av Andor Renstrøm</i>	
Krambua på Hunsfos – hvor lå den?	11
<i>Av Olaf Ingebretsen</i>	
1934 – Det tøffeste året i Hunsfos Arbeiderforenings historie	16
<i>Av Egil Lie</i>	
Litt om dagliglivet i ”femmeren”	27
<i>Av Olaf Ingebretsen</i>	
Nød lærer naken kjerring å spinne. Så sant, så sant!	37
<i>Kristian Jørgensen, Samkom forteller</i>	
Dei glade studenter-dagane – for ein som kom frå ”trange kår”	38
<i>Av Kristian Jørgensen</i>	
Bånsull	39
<i>Kilde: Jørdis Hodnemyr</i>	
For 50 år siden... Hunsfos Fabrikker 1956	40
<i>Av Alf Melling</i>	
He dykken kjykken heime ’os dykken?	51
<i>Historielagets dialektspalte redigert av Olav Jortveit.</i>	
Juletrepønt	72
<i>Språkprøve av Olav Jortveit</i>	
Vennesla Historielag årsberetning	75
Hunsfos Historielag årsberetning	83
Aktiviteter i 2006	86

Forord

Vennesla Historielags årsskrift er kanskje det viktigste kommunikasjonsmidlet for lagets medlemmer. Men det har noen ulemper. Det er en enveis kommunikasjon, og det kommer ut bare en gang i året. Men det er likevel viktig, for hva ville vel et historielag være uten at det formidlet historisk stoff i form av tekst og bilder til interesserte?

Vi har i dag mye mer moderne og raskere måter å formidle informasjon på enn et slikt årsskrift. Men den skriftlige formen, trykt på papir i hefte- eller bokform, krever ingen tekniske hjelpemidler. Stoffet er umiddelbart tilgjengelig for alle som kan se og lese, og formatet blir aldri gammeldags.

Ikke alle artiklene her handler om veldig gamle hendelser. Det finnes sikkert mange lesere som husker mye eller litt av det som er fortalt her. Men når det er gått noen år og nye generasjoner kanskje finner dette årsskriftet på loftet eller i et arkiv, er det blitt et historisk dokument som vil fortelle hvordan foreldre, besteforeldre eller slekter lenger tilbake levde og oppfattet tilværelsen. Så hvis noen skulle føle seg fristet til å skrive noe som kunne stå i neste eller en senere utgave av Vennesla Historielags årsskrift, men kanskje syns det er for moderne og nytt, så la denne fristelsen likevel ende opp med et praktisk resultat. Vi trenger nye forfattere!

Denne utgaven inneholder artikler om viktige og dagligdagse hendelser i Vennesla i 30-årene, men også beretninger fra krigens tid. Og fra 1956, altså for 50 år siden, har vi hentet reportasjer og bilder fra Hunsfosposten i fabrikkens glansdager.

En stor takk overbringes til forfatterne. Til slutt også takk til våre velvillige annonsører for deres bidrag.

Andreas Hansen

Minnerike år i Lunden og på Vikeland

Av Andor Renstrøm

Andor Renstrøm. Født på Vikeland i Vennesla 6. mai 1927. Folkeskolen på Vigeland Brugsskole. 1946 tok 3. div skole (Underoffiserskole), Luftvernartilleriets befalskole i Stavern 1948-49. Tjenestegjort i Luftforsvaret i Nord-Norge, avsluttet den militære tjenesten som kaptein på Kjevik.

Når jeg i dag skuer tilbake godt og vel 70år i tid er det som å oppleve to verdener. Med den rivende utvikling på alle områder, både på godt og vondt, ja så er det vel kanskje ikke så rart

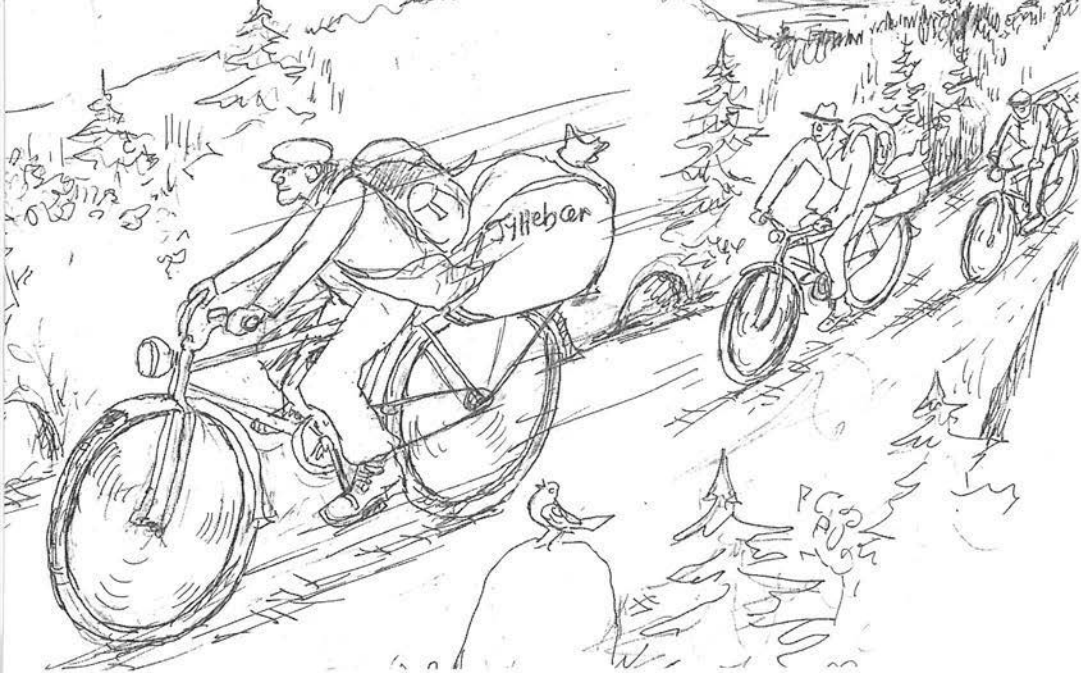
I 1920 og 30 årene var bygda godt i gang med forvandlingen fra et bonde-samfunn til et moderne " industrisamfunn. Med to store hjørnesteinsbedrifter som A/S Vigeland Aluminiumsfabrikk og Hunsfos papirfabrikk etablert i bygda, ble forvandlingen stor. Med industrien kom arbeidsinnvandringen, og folketallet økte. Brakkebebyggelse ble reist for å huse den store arbeidsstokken som trengtes i bedriftenes heildøgnlige produksjon

Brakkemiljøene på Hunsfoss og Vikeland skapte en viss forandring; kanskje særlig språkmessig, for innvandringen fra store deler av landet gav en særegen dialekt i "brakke byene".

Bakerier og foretninger ble etablert og det naturlige sentrum for bygda grodde opp rundt Vikeland jernbanestasjon. Skoler, idrettsplass, kino samt Folkets hus kom tidlig, rundt 1910. Så alt lå til rette for skolegang, idrett og fritidssysler rundt bygdas sentrum.

Som nevnt industrialiseringen var godt i gang i tyve-tredve årene, noe som jeg opplevde gjennom skolegang, arbeide og fritid på Vikeland.

Oppvekst årene hadde jeg i Lunden og på Vikeland. Vi bodde i skogkanten, i et forholdsvis bratt terreng på østsiden av jernbanen. Bebyggelsen var spredt

“Tyttebaertur”

og den dyrkede marken ble holdt i hevd på de små gårdsbrukene og husmannsplassene. Noe av den gamle bondekulturen holdt fortsatt stand og det var vanlig med husdyrhold som ku, høns og en gris som årlig var slakteferdig ved juletider. Den daglige melkeskvetten kjøpte vi hos naboen som hadde ei ku eller to på båsen. I husholdningene ble det fyr med ved til matlaging og oppvarming, mens elektrisiteten begrenset seg til sparsom belysning i de fleste hjem. En stor kontrast til dagens husholdning hvor strømforbruket er dominerende, mens vedfyringen er minimal.

Vannklosettet var nærmest ukjent så det var nok utedoene som fortsatt var i bruk på bygda i 30 årene. Avfallsrøysar i nærhet av husene var nokså vanlig og noe organisert renovasjon fantes ikke.

I 1934 var jeg skoleklar, og som for de fleste syvåringer ble det en spennende debut med alt det nye og ukjente som skolen representerte for første klassingene. Jeg begynte på Vigeland Brugsskole, en skole primært tiltenkt barna til de ansatte på fabrikken. Bedriften hadde bygd egen skole og anlagt idrettsplass tett ved skolen. Den ble Idrettsplass for hele bygda og fikk navnet Kvivollen - en arena hvor det gjennom årene har vært utkjempet mang en idrettslig kappestrid både i fotball og friidrett.

Vikeland skole var en liten skole med bra standard etter datidens behov.

“Frøken Rike”

Med gymsal og tre klasserom, samt rom for sløyd og handarbeid, var behovet stort sett dekket. Det var to lærere og en lærerinne ansatt ved skolen. Lærer Ånun Robstad var styrer ved skolen, og drev undervisningen sammen med lærer Histøl og frøken Birgit Rike. De mannlige lærerne underviste i de høyere klassetrinn, mens frøken Rike tok seg av småskolen og førsteklassingene. Og mitt første møte med skolen var nettopp lærerinnen frøken Rike, som utstrålte bestemt med sitt noe alvorlig utseende. Hun var født i Valle i Setesdal og ferierte hver sommer i Setesdal sammen med sin far og buskapen på setra. Frøken Rike var grundig og kunne virkelig sitt fag. Med sitt strenge utseende kunne hun virke litt avmålt, men på bunnen var hun omsorgsfull med smårollingene. Jeg glemmer aldri hennes sirlig og skjønne håndskrift som hun utførte med sikker hånd med pennespilt og blekk, og selvsagt ble skjønnskriftsfaget hennes fag ved skolen. Jeg husker vi slet følt med det faget, for med blekk og pennespilt måtte man være lett på handa for ikke å lage svære blekkflekker i skjønnskriftsboka.

De fleste av klassekameratene bodde i brakkene og hadde kort skolevei, et par steinkast fra idrettsplassen og skolelokalene. Brakkene er i dag rasert til fordel for og en bred asfaltert motorvei som raser gjennom det tidligere brakkeområdet. De ble bygd i 1915 og må vel betegnes som hypermoderne etter

datidens boligstandard med innlagt springvann og vannklosett. Fabrikken sørget også for en rutinemessig renovasjon, som ble utført av en fast renovatør som kjørte rundt i brakkebebyggelsen med hest og kjerre og hentet søpla fra søppelkassene i gårdstunene ved brakkene.

Brakkene ble reist i utkanten av Vigelands-monen og sentralt i forhold til vei og jernbane. Og med bakeri, dagligvare og melkeutsalg i umiddelbar nærhet, lå alt til rette for det daglige behov for "brakkeinnvånerne". Det var unge arbeiderfamilier som flyttet inn i brakkene, og med raskt økende barnantall pr familie, ble det med årene liv og røre i området.

Som jeg var inne på, butikkene lå sentralt, og det var lettvinnt for husmødrene å stikke over veien for å gjøre dagens innkjøp av melk på Frikstad melkeutsalg og dagligvarer på butikk og bakeri.

Vigeland aluminiumsfabrikk svev hele døgnet, og det var skiftarbeide for de fleste arbeiderne ved bedriften. Aluminiumsarbeideren hadde et usunt, støvete, varmt og gassfullt arbeide. Det var liten snakk om forurensing, og derfor ble det minimalt beskyttelse av miljøet inne i fabrikklokalene. Skiftarbeide gav forskjellige arbeidstider og døgnrytmer, noe jeg tror arbeiderne ved bedriften var flinke til å takle. For på de såkalte friskiftene (tiden på døgnet de hadde fri fra jobben) ble brukt til fornuftig avkobling fra den usunne arbeidsplassen. Når fri skiftene falt ut på dag tid, var det naturlig man prøvde seg med en hobby, eller man hjalp til i hjemmet der det trengtes en hjelpende hånd med en stor ungeflokk. Flere av arbeiderne var ivrige småviltjegere som fant god avkobling i skog og mark sammen med sin jakthund. Og i bær sesongen, når blåbær- og kanskje særlig når tyttebærsesongen var i gang, ja da dro familiene mann av huse for å plukke bær i bøtter og spann. Bærene var viktige tilskudd på matseddelen, særlig under krigen da det var knapphet og rasjonering på all mat.

Som jeg var inne på, vedforbruket i hjemmene var betydelig i eldre tider. Det gjaldt derfor å skaffe tilveie vinter veden i god tid på sommerhalvåret og flere av fabrikkarbeiderne dro på heia i friskiftene og hugget egen vinterved. Veden ble så fraktet hjem på vinterføre med hest og slede.

Men tilbake til Vigeland Brugsskole og litt om skolegangen der. Det var vanlig syvårig folkeskole med klassetrinn fra første til syvende klasse som var avgangsklassen. Skolen var liten etter nåtidens målestokk og lærerstaben på 3 personer hadde oversikten og drev med rimelig god undervisning. Elevene ved Vikeland skole var heldige som hadde idrettsplassen Kvivollen i nærheten hvor det ble drevet trening i forskjellige idrettsøvelser. Skolemesterskapet i friidrett

“Trammen”

for alle skolene i Vennesla ble årlig avviklet på Kvivollen. På vinteren ble det litt linjegymnastikk i gymsalen og med solide snøvintre ble det skoletur på ski eller på skøyte på de mange islagte vannene i nærheten. Vi brukte bena mye, og på høsten, rett etter skoleferien, ble det arrangert skoletur til Ålefjær for å kjøpe billige august-epler av Ålefjærbøndene. Da rigget vi oss til med niste for dagen og marsjerte i flokk og følge tur-retur Vikeland – Ålefjær på dagen. En populær tur med skolevesken full av deilige augustepler på returen, og en tur som gav oss solid marsjtrening. Folkeskolen på Vikeland var bra, og minnene fra den tiden er gode barndomsminner.

I min barndom var biltrafikken minimal. På de smale gruslagte veiene med stabbesteiner var det langt mellom bilene og ofte ble veien brukt som lekeplass, en ting som ville vært utenkelig og livsfarlig i dag. Noe barnehager fantes ikke og vi hadde god plass til lek og moro. På vinteren lagde vi skibakker rett utenfor stuedøra på de snødekte jordene der skigleden var stor.

Barndomsårene gikk så altfor fort, ingen barnehager, men mor var hjemmевærende med hovedbase i hjemmet. Det var alltid en trygghet for smårollingene å finne mor hjemme etter endt skoledag. Lekeplasser hadde vi nok av hvor vi fikk boltre oss i fri lek sommer som vinter. Hver årstid hadde sin sjarm, og når skoleferien var i anmarsj gledet vi oss til fisketurer på heia, eller på høy-

sommeren da badesesongen var i gang med uforglemmelige søndagsturer til Ålefjær med Ålefjærruta. Og når høsten gjorde sitt inntog med høstflom og fisk på bekken var vi på plass med kløfthoven og fanget fisk. Lundebebben var populær for i flomtida kunne vi være heldig å få storfangst i hoven, nemlig sjøørret som hadde trekt opp fra elva i flomtida. Høst mørket kommer tidlig de siste par måneder før jul, en tid på året da basarer og foreningslivet var i full gang. Basarene holdt til i Vikeland bedehus hvor det var utlodning på mange fine håndarbeider både i søm og strikkearbeide. Mange flittige hender hadde tidligere vært i gang med å lage ting med tanke på høstens basarer. Ja, noen ører til en basarkveld kunne det av og til bli, og for oss gutter var interessen størst for den nye fotballen som var til utlodning, og som det selvfølgelig ble tatt lodd på. Det ble sjelden gevinst, men man støttet en god sak, og noen sårt til trengte kroner kom inn til misjonen.

Vikeland var et pulserende og naturlig sentrum for bygda før krigen og noen år etter. Jernbanestasjonen var det sentrale midtpunkt hvor trafikken var ganske stor. Jernbanen hadde liten konkurranse fra biltrafikken, og lokaltogene til og fra Kristiansand var fullsatte av arbeidsfolk og skoleungdom. Post- og godstrafikken var stor, og det var liv og røre rundt en travel jernbanestasjon med sidespor til fabrikkene på Vikeland og Hunsfos.

Jernbanestasjonen ble også et tilholdssted for ungdommen på fritida og i helgene. Det gamle kinolokalet lå bare et steinkast fra stasjonen og med helgene var det folksomt da "Lokalen" (toget) kom med "kinogjester" som ville en tur på kino, som vi sa. Ja, kinoen ble populær, særlig barneforestillingerne med spennende Cowboy filmer. Barneforestillingerne kl 5 og 7 var som regel fullsatte, og billettprisen var 30 øre for barn og 75 øre for voksne. Ungene var spente og utålmodige, og stilte seg tidlig i kø, og når dama som hadde med billettsalget dukket opp i det fjerne, kom det samstemt fra forsamlingen "der kjæme Guri."

Ungdommen søkte sammen ved stasjonen, og på kalde vinterdager ble det til man gikk inn på jernbanestasjonens venteværelse hvor det var en solid svær vedovn som slukte hele vedlengder på hele 60 centimeter. Der var det godt og varmt å være når kvikksølvet krøp ned mot minus grader. Ellers på sommertid kunne det være samlingssted på trammen utenfor pakkbua, den bua som står nærmest hovedveien og fortsatt er intakt, men trammen er borte. Og der, på trammen fikk man god oversikt over trafikken til og fra stasjonsområdet og folk som spaserte på hovedveien. Det var som nevnt langt mellom bilene og få privatbiler og dermed kunne man spasere forholdsvis trygt på hovedveien. Folk møttes på veien og kunne rolig slå av en prat i veikanten uten å risikere å bli kjørt ned av biler.

Ja, mye er forandret på disse årene, etter siste krig er utviklingen forsert på alle områder så det er vanskelig å følge med på alt. Vikeland og jernbanestasjonen er ikke lenger det senteret som det engang var. Togene har tapt konkurransen med bilen. Lokaltogene er en saga blott, og Vennesla stasjon, som den heter i dag er knapt nok et stoppested for lyntogene som jager forbi.

Vigeland-monnen er med årene blitt rasert og i stedet ruver fabrikk- og lagerbygninger der søyleranke furustammer en gang prydet området. Utviklingen går sin ubønnhørlige gang og mye av det gamle som en gang var må bite i gresset for det nye supermoderne. Men, med den rivende utviklingen som vi har i dag er det viktig å ta vare på de gode tradisjonene på vår ferd inn i fremtiden.

Andor Renstrøm

Det var en gang en tankeflukt til sommeren 1937 med gryende optimisme etter depresjonen.

A/S Vigeland Brug startet opp for fulltid igjen. Det var i sveivegrammofonens dager og ungdommen hadde våget det økonomisk løft å anskaffe seg grammofon. Ja, optimismen og troen på fremtiden var kommet for å bli. Snart lød smektende toner fra "Slagerne" En liten gylden ring ut i varme sommernetter anno 37.

Andor Renstrøm

Krambua på Hunsfos – hvor lå den?

Av Olaf Ingebretsen

Olaf Ingebretsen

Pensjonert lokomotivfører, født i 1929.

*Har vært aktivt med i
fagforeningsarbeid i Norsk
Lokomotivmandforbund.*

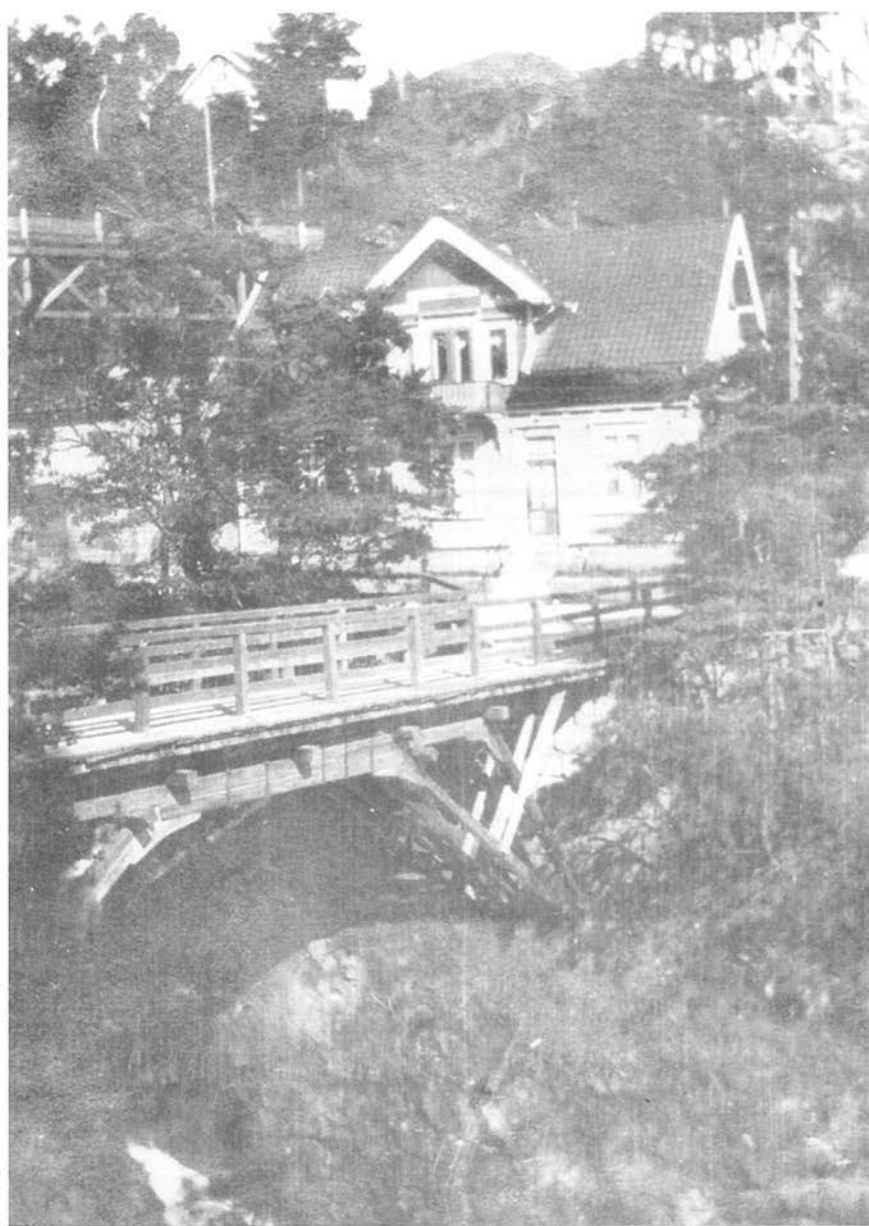
*Forbundsstyremedlem fra 1972 til 1976
og foreningsformann 1978 til 1992.*

*Pensjonert fra 1993. Leder i Vennesla
Historielag fra 1988 til 2002 Har bl.a.
skrevet Norsk Lokomotivmandsfor-
bunds jubileumsskrift "Først i sporet
gjennom 100 år", lokalforeningens jubi-*

*leumsskrift "For fremgang og sikkerhet. Jernbanepersonalets. interessekontors festskrift
"Mellom Lunde og Sira" samt Vennesla Brannvesens jubileumsskrift "Til kamp mot ild
og våde i 50 år"*

I forbindelse med oppføringen av Otterelvens Papirfabrikk var Christiansands Stiftsavis flere ganger på reportasjetur. Det resulterte i fyldige omtaler i avisen. I en omtale, nærmest i en bisetning, forteller journalisten at det var en egen landhandel beregnet på fabrikkens arbeidere. På den tiden var det mer en 100 mennesker bosatt på øya. Det var avgjort et behov for en forretning i nærheten som kunne betjene "øyboerne" og dekke deres behov for dagligvarer. De forretningene som fantes i bygda på den tiden var lokalisert til de stedene der folketettheten var størst – i den ytre og øvre delen av bygda. Dessuten kan det tenkes at brødrene Kirsebom, henholdsvis far og onkel til driftsbestyreren, var interessert i handel med fabrikkens arbeidere. De dreiv begge omfattende forretningsvirksomhet i Kristiansand. At det kom en forretning i fabrikkens nærhet er derfor av flere grunner sannsynlig, men hvor var den plassert? Det forteller reportasjene ingenting om. Heller ikke tilgjengelige kartmateriale over bedriftens eiendommer kaster noe lys over gåten. Kan det tenkes at den lå på østsiden av elva, og at bygningen av den grunn ikke er tegnet inn på kartene over øya?

Like ved avkjørselen til Hunsøya lå det i sin tid et hus mellom hovedveien og elvebredden. Opprinnelig måtte huset ha ligget på fabrikkens eiendom.

Trine Pedersens hus sett fra Hunsøya.

Hunsfostunnelen sett fra syd. Trine Pedersens hus sees midt i bildet. Hele tunnelveggen til venstre ble fjernet ved veiomleggingen her for noen år siden. Fremdeles er det mulig å se restene av tunneltaket i fjellsiden. Bildet er tatt umiddelbart etter at Setesdalsbanen ble åpnet.

Otterelvans Papirfabrikk eide grunnen mellom hovedveien og elva omtrent fra Kilebroa og i sydlig retning til Snekkerplassen, den nordlige delen av Danskehaugen. Kanskje dette var Krambua på Hunsfos. Plasseringen var mer strategisk i forhold til eventuelle andre kunder i nærheten og man unngikk trafikk av uvedkommende på fabrikkområdet.

Naturligvis er dette spekulasjoner fra min side, men at det ble drevet forretning her på slutten av 1800-tallet er hevet over enhver tvil. Det var Jakob Pedersen som startet opp, hvem han var har jeg ikke klart å bringe på det rene. På et eller annet tidspunkt kan bygningen og grunnen blitt skilt ut fra fabrikkens eiendom. Kanskje på den tiden da virksomheten på Hunsøya stagnerte.

I 1890 sto huset for fall. I begynnelsen av oktober måned 1892 ble det holdt skjønnsforretning for traseen for Setesdalsbanen på strekningen Kvarstein – Egelsandsaa.

Ved Hunsfos ble det holdt takst over ulempene og en eventuell ekspropriasjon over Trine Pedersens eiendom, eller som det står i omtalen, Jakob Pedersens enke. I takstforretningen er plassen kalt "Snekkerplassen". Jernbanen var i tvil om linjevalget. Enten skulle banen gå forbi stedet i en skjæring, eller så skulle den føres gjennom fjellet i tunnel. I det første tilfellet

måtte eiendommen eksproprieres og husene rives. Ble tunnelløsningen valgt dreide det seg om ulempeerstatninger. Ved ekspropriasjon kom taksfolkene frem til følgende erstatning:

For grunnen kr 800, hovedbygning kr 7000, bod kr 1100, samt kr 300 i husleiegodtgjørelse i ett år. Videre kr 1200 for tap av inntekter ved avviklingen av forretningen.

Til slutt ble det bestemt at banen skulle gå forbi stedet i tunnel. En løsning som kanskje ble noe rimeligere for jernbanen. Det måtte erverves noe grunn. Verdien av den ble satt til kr 100. Trine Pedersen ble tilstått husleiegodtgjørelse på kr 80 pr. måned under anleggsdriften. Eventuelle tap ved stans i forretningsvirksomheten ble satt til kr 130 pr. måned. Boden måtte rives, og den ble erstattet i sin helhet. Dessuten ble huseieren tilstått en årlig erstatning for økt brannrisiko på kr 400. Dermed ble huset stående. Det brant imidlertid ned i 30-årene og ble aldri gjenreist.

TLF.: 38 15 44 30 • FAX: 38 15 44 35 • BYGGMESTER - ENTREPRENØR

Schindler

Liebermanns Bakeri & Konditori

4700 VENNESLA

1934 – Det tøffeste året i Hunsfos Arbeiderforenings historie

Av Egil Lie

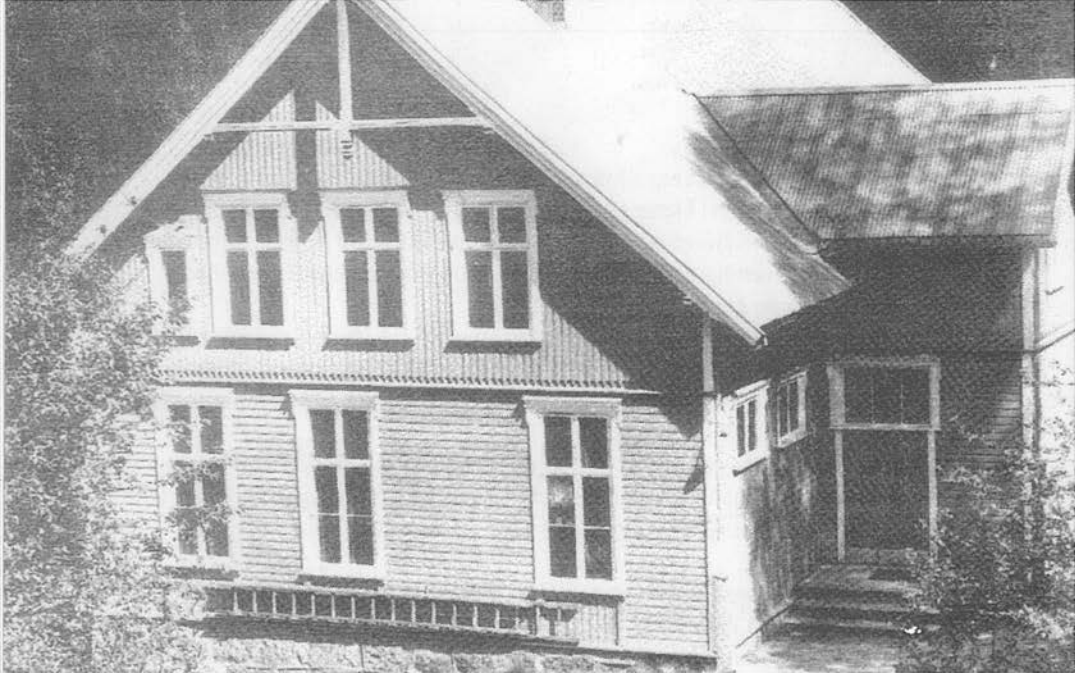

Egil Lie er født i Lier i 1930. Etter eksamen på N.T.H. arbeidet han på Ranheim Papirfabrikk i Trondheim og Svenska Treforskningsinstitutet i Stockholm. Han kom til Hunsfos Fabrikker i 1962 og arbeidet her til i 1981. Derpå var han ansatt i Norsk Arbeidsgiverforening/Næringslivets Hovedorganisasjon fram til pensjonsalder i 1997. Han var Vennesla Historielags første formann.

Hunsfos Arbeiderforening(HAF) fyller 100 år den 14. november 2006. Det har vært mange tunge tak i disse hundre årene. Foruten å ivareta medlemmenes interesser har Foreningen dessuten hatt en avgjørende innflytelse på Vennesla Arbeiderparti og derved på utviklingen av Vennesla Kommune. Allerede etter et år, ved kommunevalget i 1907, fikk HAF inn 7 representanter i herredsstyret som den gang kun besto av 12 medlemmer.

Til tross for mange problemer ved bedriften de senere år, er nok 1934 likevel det året som markerer seg som det mest konfliktfylte i fagforeningens historie.

Det store høydepunktet i konfliktene mellom bedrift og fagforening i 1934 fant sted om kvelden den 9.mai. Full arbeidsstans inntrådte ved avslutning av ettermiddagsskiftet kl.22.00. 2000 mennesker marsjerte fra Graslia med Vennesla Musikkorps i spissen ned til fabrikk og hentet arbeiderne som avsluttet arbeidet. Streiken ble straks erklært ulovlig av Arbeidsgiverforeningen. Forhandlinger kom ikke i gang igjen før i annen halvdel av juni, og disse måtte

Folkets Hus hvor rabaldermøtet i mars 1934 ble holdt.

holdes i Oslo. Arbeidet ved bedriften startet først opp den 7. juli, og den ulovlige arbeidsstansen varte således i nesten to måneder.

Forhistorien

La oss se litt på forhistorien til disse dramatiske begivenheter.

Hunsfos Fabrikker hadde en rekke år med solide overskudd etter århundreskiftet. Papirproduksjonen lå på ca. 10.000 tonn pr.år og antall medlemmer i foreningen de første årene var 115 – 120 stk.

Bedriften bestemmer seg for å gjennomføre den største utbygging i fabrikkens historie hvilket i hovedsak blir gjort under den første verdenskrig. Det blir bygget kraftstasjon, nytt tresliperi, en gigant av en papirmaskin (etter datiden målestokk), ny cellulosefabrikk og taubane fra Ålefjær. Dessuten deltok bedriften i de store utbygginger av damanleggene i Otravassdraget.

Disse nye avdelinger krevde en enorm økning av antall ansatte i bedriften, og i 1920 er medlemsmassen i HAF kommet opp i 410 personer. Dette skyldtes også at 8-timers dagen var gjennomført fra 1917.

Konjunktorene under den første del av verdenskrigen hadde vært rimelig gode, men i det siste krigsåret var det en tydelig nedgang i markedene. I 1920

fik man et plutselig oppsving i markedet, som igjen stagnerte like fort som oppsvinget var kommet. Dette 1920 - året førte med seg en rekke uheldige spekulasjoner og disposisjoner i norsk industri som fikk store konsekvenser i årene etter, bl.a. en nødvendig refinansiering av Union - bedriftene. Union hadde stort sett de samme eierne som Hunsfos.

Ved Hunsfos hadde det "ville" året ført med seg at lønningene ble regulert oppover tre ganger, tariffrevisjon ved begynnelsen av året, etterskuddsutbetaling fra 1.mars og nytt tillegg fra 1.september. Totalt gikk timelønna for voksne arbeidere opp med 7 kroner dagen i 1920.

Det var dyre tider etter krigen så lønnstilleggene var sikkert kjærkomne. Men at lønna på Hunsfos sammenlignet med andre treforedlingsbedrifter ikke var dårlig får man et tydelig bevis på i HAFs årsberetning for 1918.

Sitat:" Der ble også opprettet tariff for den nyoppførte cellulosefabrikk. Disse tariffen var på den tid de beste i landet. Minstelønna ble satt til kr.8,50 pr.dag, hvilket på den tid var kr.4,00 mer enn hva der betaltes ved andre fabriker."

I de etterfølgende år var det forhandlinger om lønn, og da stort sett reduksjon i lønn, som ble HAF.s hovedanliggende, og dette skulle prege alle de harde mellomkrigsårene hvor dårlige tider, arbeidsløshet og arbeidsstans preget hverdagen for det enkelte medlem.

Konsekvensen av de store investeringer under første verdenskrig var at bedriften satt med stor gjeld og store renteutgifter. Dette skulle Hunsfos slite med i alle år fram til refinansieringen i 1935.

Det som dog var det helt spesielle ved Hunsfos var at flere av disse store investeringene ikke var vellykket. Den nye papirmaskinen hanglet mer enn den gikk og ble endelig stoppet i 1934. Cellulosefabrikken bød også på problemer. Det sies at den var for stor. Uten at jeg helt ut har fattet konsekvensen av dette.

Det var kommet ny ledelse ved Hunsfos i 1920. Chr.Vig , sønn av den tidligere bestyrer A.J.Vig, var blitt adm.direktør, fremdeles med kontor i Oslo. A. Skalberg var blitt bestyrer ved bedriften i Vennesla.

Chr. Vig hadde en meget god bakgrunn, bl.a. som teknisk direktør på Unions bedrift på Skotfos, som på den tid var den største avispapirfabrikken i Europa. Men Vig skulle få mange tunge år på Hunsfos. Tidene gikk i mot, tekniske problemer, arbeidsstans og dårlig produksjon. I 1929 blir Vig beordret til å flytte til Sørlandet for å følge opp driften i fabrikkene i det daglige på nærmere hold. Hunsfos Fabrikkers hovedkontor som hadde vært i Oslo helt fra starten av i 1886, ble nå nedlagt.

Det verste året var 1931 med et halvt års lockout satt i regi av Arbeidsgiverforeningen, og som HAF skriver i sin beretning for dette året: "Som alle vet gikk jo arbeidskjøperforeningen dette år berserkerang mot den norske fagorganisasjon."

Arbeidsgiverne forlangte 25-40 % lønnsreduksjon og kastet 12 500 papirarbeidere på gata den 15. mars. Etter et halvt års kamp ble resultatet 5-6 % lønnsreduksjon.

Knud Maartman Moe

Om man ikke hadde nok med de problemene som de dårlige tider medførte, så var heller ikke værgudene på Hunsfos sin side. Den 20 juni 1933 oversvømmes fabrikken hvilket førte til to ukers stans i bedriften med tilhørende reparasjoner og opprydding hvilket brakte fabrikken i en ytterligere forvansket økonomisk situasjon.

Det er tydelig at Vig er sliten. Ved utgangen av 1933 blir det uskifting i ledelsen, og Knud Maartman Moe blir ny adm. direktør. Det er klart at direksjonen (styret) har vært ute etter å ansette en "ryddegutt". Maartman Moe hadde ord på seg for dette etter en vellykket snuoperasjon som leder av Risør Tremassefabrikker.

Vi er nå kommet til året 1934

"Ryddegutten" setter i gang allerede i januar, og i løpet av 2-3 måneder er det full konfrontasjon mellom ledelse og fagforening. Styret i fagforeningen var nok forberedt på at de ville få problemer med Maartman Moe. Ledelsen i Papirindustriarbeiderforbundet skriver i et brev til HAF: "Vi er for øvrig enig med Deres forening i at vi kommer til å få adskillig bryderi med den nye direktør.— Vi går ut fra at Deres forening før eller senere er nødt til å ta et oppgjør med denne mann."

Straks etter at den nye direktør hadde tiltrådt, legger han fram planer for ombygging og refinansiering av bedriften. I den forbindelse ville han innføre en særoverenskomst som ga bedriften frie hender til å disponere arbeidsstokken i ombyggingsperioden. Uten en slik avtale kunne det bli stans i bedriften "muligens for tid og evighet" uttalte han.

Maartmann Moe ønsket et møte med arbeiderne for å redegjøre for situasjonen.

Et enestående møte ble holdt på Folkets Hus den 10.mars. Folkets Hus var sprengt. Alle kunne ikke få plass og måtte finne seg i å stå i gangen eller utenfor. Samtlige av bedriftens funksjonærer var også møtt fram.

Direktøren holdt en tordentale og ga uttrykk for at bedriften var kjørt i grøfta både teknisk og økonomisk. Han understreket at det ville bli behov for alle ansatte til ombygging og drift i en overgangsperiode slik at det ikke var snakk om noen innskrenkning i arbeidsstokken.

Dette var basert på en særavtale med arbeidsstokken som han fremla et forslag til.

Fagforeningens vurdering av dette forslag var at det ville gi bedriften helt frie hender, og frata foreningen all medbestemmelsesrett på områder som gjaldt medlemmenes mest vitale interesser.

Forslaget ble da også enstemmig forkastet av foreningen.

Det blir nå noen meget harde forhandlinger, dels i Oslo, dels på bedriften.

HAF har oppnevnt Emil Hildebrandt, Torbjørn Vigsnes og Thorkild Hodnemyr til å representere foreningen.

Emil Hildebrandt var formann i HAF i 1922, 1924, 1925, 1933, 1934, 1935, 1936 og 1937. Han var for øvrig tysk og født i Königsberg (i dag Kaliningrad) og kommet til Hunsfos i 1913.

Torbjørn Vigsnes ble nestformann i 1932 og var dette i 1933, 1934, 1935 (1.halvår), 1937 (2.halvår), 1938 og 1939.

Thorkild Hodnemyr var formann i 1926, 1929, 1931, 1932, 1940, 1941, 1943 og 1944.

Hodnemyr var for øvrig allerede i 1928 valgt inn i Papirindustriarbeiderforbundets styre sentralt.

Det var således et tremannsutvalg som ble valgt som i mange år skulle prege virksomheten i HAF.

Det fører for langt å referere alle møter som fant sted våren 1934. Maartman Moe endrer noe på sitt forslag til særavtale, men denne blir på nytt avvist. Utover i april går bedriften til oppsigelser, og det siste er at bedriften varsler full driftsstans fra 9.mai. Midt oppe i dette hadde papirmaskin III kun vært delvis i drift og ble stanset helt den 29.april. Den kom siden aldri i gang igjen. Den ble revet, og deler av maskinen ble solgt til Follum Fabrikker.

Fabrikkens ledelse endret sine utspill nesten fra dag til dag, og den 5. mai gis det beskjed om at PM I, saga og kraftstasjonen vil bli holdt i drift, og at det derfor blir arbeid til 108 mann.

Resten er oppsagt.

Fagforeningen svarer i samarbeid med forbundsleder Bratvold at alle arbeidere allerede er oppsagt og tar oppsigelsen til følge.

Forhandlingsmøtene foregår i en meget amper tone. Den nevnte 5.mai finner det sted et møte på bedriftens kontor med Bratvold fra Forbundet og Melbye (direktør i Papirindustriens Arbeidsgiverforening) til stede. I henhold til HAF.s årsberetning skjelte Melbye og Maartmann Moe ut foreningens representanter på det groveste og optrådte så ubehersket at man trodde de ville gå til håndgripeligheter.

I en slik atmosfære kunne det ikke bli noen konstruktiv løsning, og det ble full arbeidsstans den 9.mai kl.22.00. En arbeidsstans som Arbeidsgiverforeningen straks hevdet var ulovlig da bedriften jo noen dager før hadde lagt fram at man kunne beskjefte 108 mann.

Den ulovlige konflikt med etterspill

Situasjonen på Hunsfos hadde opprørt mange mennesker, og bygda var ”i kok”.

Om kvelden den 9. mai samlet man seg i Graslia, og 2000 personer (etter avisreferatet) toget med Vennesla Musikkorps i spissen til Hunsøya. Nedenfor svingen etter Velferdslokalet holder formannen en appell. I henhold til referatet foregikk alt i mønstergyldig orden og måtte gi ” bedriftsledelsen forståelse av arbeidernes ubrytelige solidaritet og vilje til å verne om sin organisasjon og sine interesser”.

Arbeiderne som var organisert, fikk bidrag fra Forbundet, ugifte fikk 14 kr. uka, gifte 17 og så en krone i tillegg for hvert barn.

Samtidig ville bedriften kvitte seg med en del lønnskostnader til funksjonæ-

rene, og 11 stk. blir oppsagt den 23.mai. Deriblandt er materialforvalter, salsmester, verksmester og flere formenn.

De første ukene var det liten kontakt mellom partene.

Derimot fikk formann Hildebrandt besøk av ordfører Jørgen Robstad. Ordføreren var bekymret for at konflikten ville forhindre statlig støtte til nødsarbeid i Vennesla. Vennesla Kommune var i store vanskeligheter, ikke minst på grunn av de mange dårlige årene ved Hunsfos Fabrikker, og kommunen ble også satt under fylkesmannens administrasjon.

At man på dette vis fikk et press på seg til å avslutte konflikten fra arbeiderpartiordføreren i bygda, ble ikke godt mottatt av de streikende arbeidere.

Det kommer et utspill fra Arbeidsgiverforeningen den 12. juni, og det begynner nå å skje noe i saken. LO sentralt overtar saksbehandlingen i samarbeid med Papirindustriarbeiderforbundet.

Avsluttende forhandlinger skjer i Oslo, og endelig den 7. juli foreligger en ny avtale og arbeidet tas opp igjen.

Alle oppsigelser ble trukket tilbake, og ombyggingsarbeidet og resterende drift skulle fordeles mellom alle ansatte.

Ombyggingsarbeidet skulle senest starte 1.september og skulle være avsluttet 15. august 1935.

Forutsetningen for fordelingen av arbeidet var at et utvalg på 3 personer fra arbeidernes side skulle være med på denne fordeling. Da HAF oppnevnte de samme herrer Hildebrandt, Vigsnes og Hodnemyr, ble dette på nytt et stridselement med bedriftsledelsen. Det ble en personstrid som holdt på å stoppe hele virksomheten ved fabrikken. Til slutt måtte det holdes et nytt møte i Oslo den 7. august, også denne gang med LO sentralt tilstede.

Maartman Moe ville ha både Hildebrandt og Hodnemyr ut av bedriften. I direksjonsprotokollen heter det ” at med slike tillitsmenn kan man ikke drive en bedrift”.

Det hevdes også fra arbeidsgiversiden at uten at disse ble fjernet ville det bli uråd å reise penger til videre drift og ombygging.

Etter flere møter i august kommer man til et kompromiss. Hele HAF.s styre skulle fungere som forhandlingsutvalg, og etter at Forbundet hadde truet med arbeidsrettssak, trakk bedriften kravet om å fjerne tillitsmennene. Dette var jo en betydelig seier for foreningen.

Ombyggingsarbeidet kom ikke i gang innen 1. september da bedriften ikke hadde fått finansieringen på plass, og derved falt avtalen fra i juli bort. Driften utover høsten skjedde ved at arbeidet ble fordelt. I august var arbeidsstokken på 377 derav 40 kvinner.

TVANGSAUKSJON

OVER

A.S HUNSFOS FABRIKKER

Onsdag den 3. april 1935 kl. 12.00 begynte begjæring av advokat Kristen N. for Norge i Lys. m. sk. admt. Oslo på S. Hunsfosve. kontoret, Østre Strandg. nr. 1 over de A.S Hunsfos fabrikker, to huseide eiendommer, som ligger i Vennesla og

egen av Centralbanken i Lys. m. sk. admt. Oslo tvangsauksjon

Eiendomsnavn	Gr. n.	B. n.	H. n.
Hunsfos	Moseid	23	2 og
Snadderpladsen	Vennesla	0	11
Vennesla		0	13
Sagen	Kvarstein	1	10
Husby	Vennesla	0	92
Bakke		0	80
Berg		0	140
Strandberg	Moseid	23	8
Granebak	Vennesla	0	121
Myrvold		0	133
Høyvold		0	85
Kostøl	Kostøl	22	3
Kostøl		22	2
Aalefjær	Aalefjær	23	13
Aalefjær		23	10
Kostøl	Kostøl	22	4
Vestheim		22	19
Hunsvig		22	23
Strandberg 3	Moseid	23	21
Bakkevoid	Vennesla	0	114
Haugen		0	83
Nordheim		0	80
Heiseldalen	Moseid	23	6
Bakkestad 2	Vennesla	0	4
Gudmundstæk	Aalefjær	23	12 og
Bjørklund	Vennesla	0	0
Palheim		0	16
Skogbo 2		5	1
Taugbanelinje	Aalefjær	23	26 og
Solvold	Vennesla	0	11
Anesland		3	2
Solberg 2		5	8
Fosselia	Aalefjær	23	2
Granheim	Vennesla	5	7
Brøbak		0	1
Solberg 3		5	

Tvangsauksjon – en dårlig kopi fra "Papirjournalen" våren 1935

Noen arbeidet annen hver uke og andre tredje hver uke. HAF mente at dette tilsa at man hadde krav på bidrag fra Forbundet, men dette ble avslått. Som igjen førte til en ganske kraftig dispuutt mellom foreningen og Forbundet sen-tralt.

Med dette ebbet konfliktåret 1934 ut.

Avslutning

Allerede i november 1932 hadde Hunsfos henvendt seg til sin hovedbank-forbindelse Centralbanken vedrørende sanering av selskapets gjeld, og i juli 1933 fikk man en foreløpig avtale med banken som ga mulighet for fortsatt drift. I realiteten overtar banken styringen, og bedriften er satt under adminis-trasjon.

Kubbhaugen

Det er derfor lett å forstå at bedriftens ledelse og direksjonen er mellom "barken og veden".

Da Maartmann Moe overtar i januar 1934 kommer han med et raskt overslag til kreditorene hvor han meddeler at han trenger 1,6 mill.kr. til utbedringer i tillegg til nødvendig driftskapital

I desember 1934 legger direktøren fram hele 10 forskjellige alternativer for bedriftens videre utvikling. Investeringsalternativene varierte fra 2,1 til 6,0 mill. kroner. Man sluttet seg til det mest omfattende alternativet, det skulle riktignok skje over to utbyggingsperioder.

Midt oppe i disse vurderingene blir det utlyst tvangsauksjon over Hunsfos Fabrikker ved Torridals Namsrett den 3.april 1935. Dette er for så vidt et ledd i refinansieringen ved at rederiet Wilhelmsen og forsikringsselskapet Idun (Storebrand) kjøper bedriften.

Derigjennom muliggjøres fjerning av tidligere gjeld, og de nye eiere skyter inn friske penger til ombyggingsarbeidene som begynner den 15. september 1935.

I første omgang omfattet dette ombygging av PM I og PM II, cellulosefabrikk, renseri, noe i sliperi, kubbhaug med mellomlagring på Hunsøya istedenfor Moseidmoen, valsedam istedenfor nåledam m.m.

Det ble derfor en stor aktivitet og "rasjoneringen" av arbeid opphørte samme 15.september.

Det blir nå rimelig greie arbeidsforhold ved bedriften, og forholdet mellom ledelse og forening normaliserer seg.

Det er ingen tvil om at Maartman Moe var en meget dyktig treforedlingsingeniør selv om han ikke var den store diplomat. I denne forbindelse kan nevnes at bestyrer Murer som hadde overtatt etter Skalberg i 1928 allerede forlot Hunsfos fire måneder etter Maartman Moes tiltredelse.

Knud Maartman Moe forlot Hunsfos ved slutten av året 1937 etter en feide med direksjonen. Men det er også verdt å merke seg at 1937 var det første år Hunsfos gikk med overskudd på lenge (hvilket skulle vare helt til 1962).

Maartman Moes fratredelse åpnet veien for Johs. B. Knobel til å overta direktørstolen, også en meget dyktig fagmann, og med mer diplomatiske evner enn forgjengeren.

De tre omstridte tillitsmenn skulle fremdeles få mange år på Hunsfos, også som tillitsmenn.

Og Hunsfos Arbeiderforening har faktisk nå i år 2006 rukket å fylle 100 år.

Kilder:

Hunsfos Arbeiderforening gjennom 50 år

Hunsfos Fabrikker – Direktionsprotokoller

Stein Tveite: Vennesla – Bygda og folket

Johannes Seland. Hunsfos Fabrikker gjennom 75 år

Litt om dagliglivet i "femmeren"

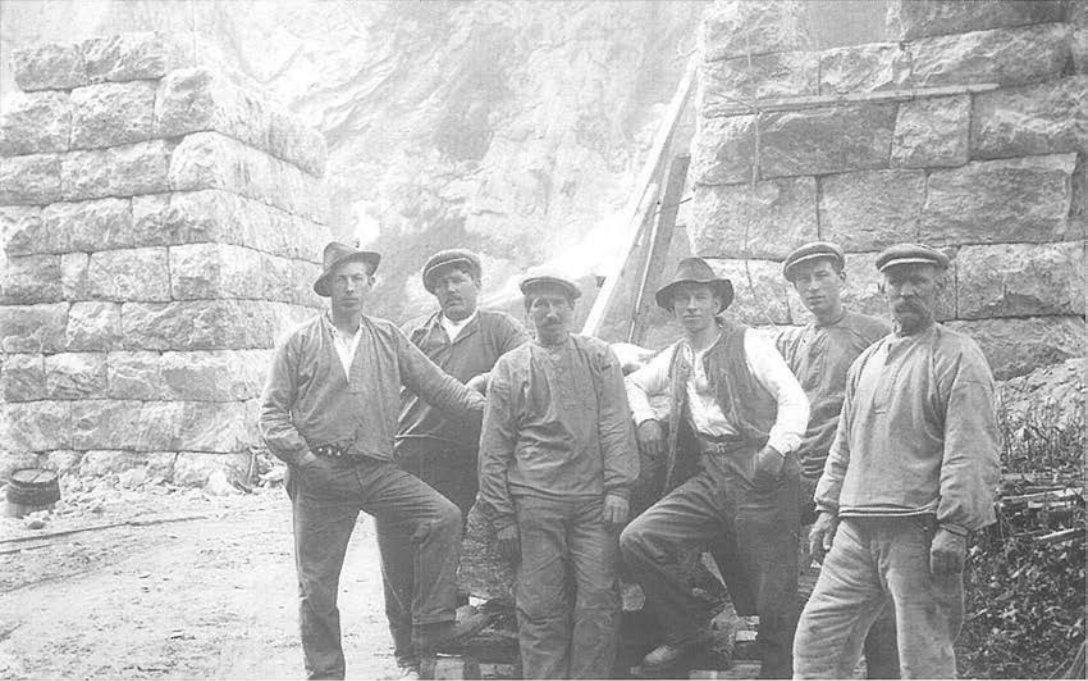
Av Olaf Ingebretsen

Anlegget på Sørlandsbanen ble i alt vesentlig utført med handmakt. Nødvendig minering ble foretatt for hånd. Steinen ble fjernet med spett og slegge, og massene transportert bort med trillebår og vagg. Prosjektet var arbeidskrevende og arbeidsstyrken var av den grunn stor. Derfor ble innkvarteringen et problem. Der det var muligheter leide arbeiderne husvære hos oppsittere i nærheten, men det dekket ikke behovet. Anleggsledelsen måtte trå til. De satte opp en del innkvarteringsbrakker, først og fremst for å dekke behovet for den faste staben av rutinerne arbeidere. Det var erfarne fagfolk som hadde fulgt anlegget i flere år.

På parsellen mellom Nelaug og Grovane ble det satt opp 5 brakker. De var nummerert fra 1 til 5. Brakke nr. 5 lå i Vennesla kommune. Den var plassert sør for Omdalssaga. Saga ligger like ved vegskillet til Iveland. Bygningen er fremdeles intakt, men brakka er borte. Den ble revet da anleggsperioden var slutt. I dag er det neppe mulig å påvise stedet hvor den en gang stod. Brakke nr. 5, eller "femmeren" som den ble kalt av beboerne, var ingen luksusbolig. I første etasje var det spiserom, kjøkken og et kammers beregnet for kokka, samt et ekstra rom. Annen etasje inneholdt fire soverom og et tørkerom for arbeidstøy. Brakka var beregnet for 16 mann.

Hit flyttet Gustav Sederberg i 1927. Gustav Sederberg var født i Sverige. Han kom til Norge 19 år gammel. Etter et noe omflakkende liv på forskjellige anlegg, fikk han arbeid på Sørlandsbanen. Det var da parsellen mellom Lunde og Kragerø var under bygging. I desember 1927 ble strekningen åpnet for regulær trafikk. Anlegget var ferdig og Gustav Sederberg måtte på flyttefot. Han hadde nå stiftet familie, og dro nå til Vennesla med kona Olava og fire barn, døtrene Anna (9), Olga (7), Hildur (5) og sønnen Olaf (1,5). Dette er i korte trekk bakgrunnen for at han og familien flyttet inn i brakke 5 på Samkom.

Når en familie flyttet inn i en anleggsbrakke var det vanlig at ekteparet påtok seg nødvendige oppdrag. Det var sannsynligvis forutsetningen for at familien overhodet fikk flytte inn. Slik var det også i dette tilfellet. Kona ble ansatt som kokke i "femmeren", dermed ble kanskje Gustav brakkesjef.

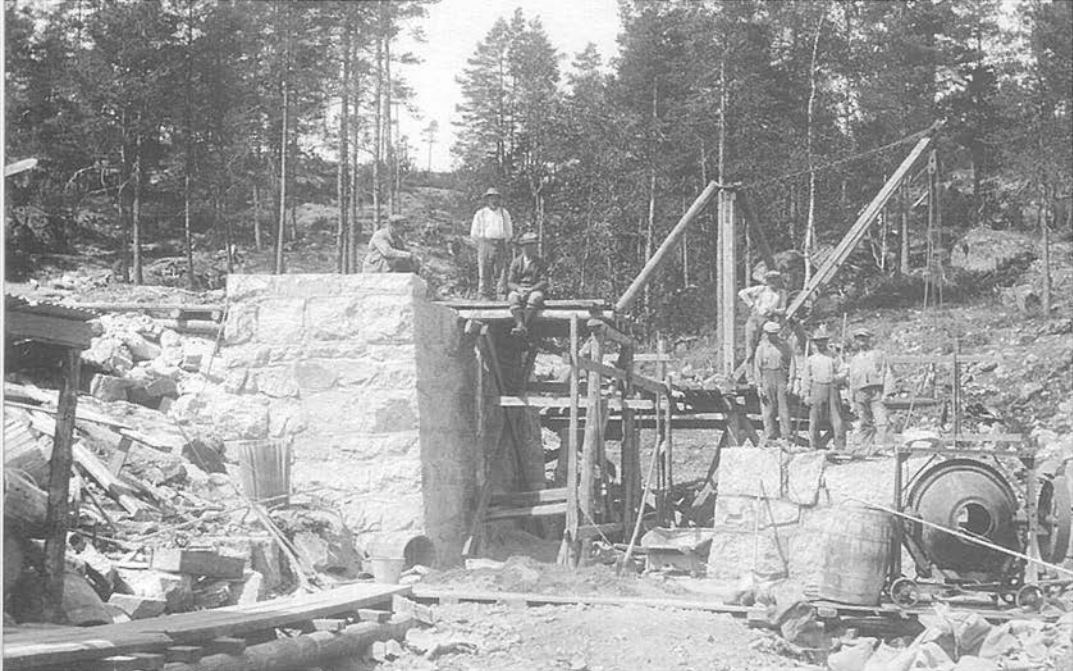
Gustav Sederberg sammen med arbeidskamerater i Drangedal. Gustav i midten med lue. Legg merke til rallaren til høyre iført "storvest". Væsten var et godt og varmt plagg. Den var nærmes obligatorisk i den kalde årstiden.

Sønnen, Olav Sederberg, er sammen med kona Agnes i dag bosatt på Nodeland i Songdalen. Han er født i 1925, og kom til Samkom i 1927. For en tid tilbake hadde jeg en samtale med ham om livet i og rundt brakka, og om hvordan det var å vokse opp på Samkom.

Det var en trivelig tid, forteller han. Like over veien lå det et hus som ble kalt Jokkmokk. Vi grunnet en del på navnet. Det hører hjemme langt nord i det svenske lapplandet. Kanskje var det en gruvearbeider fra Kiruna som hadde bodd der, men det måtte være før vår tid.

Vi hadde Omdalssaga som nærmeste nabo. Der var det fra tid til annen stor virksomhet. Det var spennende å følge med når stokkene ble forandret til bord og plank. Plankene ble lagt til tork i store stabler. Det var et ypperlig sted å gjemme seg bort under lek og moro.

Bak saga gikk bekken som kom ned dalen. Her var bekken demmet opp slik at det ble en forholdsvis stor dam. Det lå stadig tømmer i dammen. Her bygde vi flåter. De var nokså primitive. De bestod av fire tømmerstokker holdt sammen av noen planker. Nødvendige spiker ble brukt for å holde det hele sammen. Med flåten dro vi ut på de store hav på vei til fremmede kontinenter. Sagemesteren var neppe begeistret for å finne spiker i sagtømmeret. Kanskje

Gustav Sederberg var en dyktig steinarbeider. Han var med på å bygge flere av de mange underganger lang Sørlandsbanen. Her er en av undergangene i Sjerkedalen under bygging. Som det fremgår er det tatt i bruk litt maskinelt utstyr. Både svingkranen og blandemaskinen sparte arbeiderne for mye slit.

gikk de over stokkene og fjernet spikrene før de gikk i saga. Det rare var at det var ingen som sa noe til oss. Ingen formaninger, ikke et vondt ord – sagbruksarbeiderne måtte utvilsomt være et tålmodig folkeferd.

En dramatisk kjøretur

Langs jernbanetraseen vokste det opp mye bringebærris. De bar som regel rikelig. Bringebærene var ettertraktet både av oss og andre som bodde i nærheten. Vi dro ofte av sted for å finne bær. Jeg husker spesielt en tur. Den kunne fått en ganske dramatisk avslutning. Ja, det kunne gått riktig galt, minnes Olav. Min søster Olga og jeg dro av sted for å plukke bær. Det var sannsynligvis en søndag, for det var ingen virksomhet på anlegget. Vi dro opp langs linja. Ved enden av "stuffen" stod vaggen tom, men klar til bruk neste dag. Vi var antakelig slitne etter turen og vaggen stod jo der. Det var nesten som den ventet på at vi skulle bruke den. Den gikk på skinner og skinnegangen lå med fall frem til "tippen". Vi satte oss oppi og fikk lirket den i gang. Til å begynne med gikk det forholdsvis greit. Farten var moderat, men den økte ganske raskt. Vaggen fikk noen kraftige sleng. Vi vågde ikke å hoppe av, farten var blitt alt for høy. Vi forstod at dette kunne ende med forferdelse. Det så ut som vi ville ende på tip-

pen! Her måtte handles og det ganske raskt. Det var søsteren min som til slutt tok initiativet. Med mye besvær kravlet hun over kanten der "breaket" satt. Hun fikk løsnet det og satte seg på det med full tyngde. Langsamt sank farten. Vaggen stoppet heldigvis før det ble noen katastrofe. Hadde vi havnet på "tip-pen" hadde vi sammen med vaggen styrtet nedover fyllingen. Vi ville neppe ha overlevd. Om vi fortalte noe om dette hjemme husker jeg ikke, men en må regne med at arbeiderne undret seg over at vaggen ikke stod der den var hensatt ved arbeidsdagens slutt. Uansett, vi fikk en kraftig lærepenge.

Daglig slit og basarer

Min mor var kokke. Det innebar at hun hadde alt arbeidet med maten, både innkjøp og tilberedning. Beboerne skulle ha frokost på bordet før de gikk på jobb. De skulle nistes ut og ha varm mat når de kom tilbake etter endt økt. Dagen ble avsluttet med kveldsmat. Mellom måltidene skulle dekketøyet vaskes opp. I tillegg hadde hun reingjøringen. Selv om de eldste jentene hjalp til, falt likevel det meste på min mot. Alt vann måtte bæres både inn og ut. Ofte ble hun spurt om å vaske noe tøy for de øvrige beboerne. Riktignok mot betaling, men det kom i tillegg til de daglige gjøremål. Likevel hadde hun overskudd til å engasjere seg på annet hold. Hun var aktivt med i Arbeidernes Kvinneforening. Medlemmene kom regelmessig sammen til møter og sosialt samvær. For å skaffe tilveie midler som kunne anvendes til det politiske arbeid ble det holdt basarer. Gevinstene var som regel gjenstander som kvinnene hadde lagd.

Fra tid til annen ble basarene holdt i brakka. Da ble spiserommet ryddet. Det var ikke så mye å ta seg til på fritiden, derfor var det alltid en god del anleggsfolk som møtte opp. Det kom også en del bygdefolk. Basarene ble nesten som en feststund i en ellers triviell hverdag. Det hendte at noen hadde med seg et sukkertøyspann med litt hjemmelaget "arbeidervin". Spanna gikk på omgang på utsiden. Noen ble nok litt høyrøstet og ustø på foten, men det var aldri noe bråk.

Konfirmasjon og husmorskole.

Min eldste søster, Anna, ble konfirmert mens vi bodde i brakka. Jeg husker ikke så mye fra denne dagen, men jeg regner med at foreldrene våre gjorde dagen så festlig som mulig under de rådende forhold. Da hun fylte 14 år bestemte min far at hun skulle på husmorskole. Det var nødvendig med noe faglig opplæring mente han. Hun fikk plass på husmorskolen på Vigeland i Sør-Audnedal. Lærer Olav Hagen, som bodde i nærheten, hadde egen bil. Om

Konfirmasjonsfest i brakke 5. De to personene ytterst på hver side er ukjente. Ellers følger fra venstre hovedpersonen Anna, mor Olava og far Gustav. Mannen med urkjedet er også ukjent, men han ble kalt "medaljebasen". Han hadde arbeidet ved flere anlegg, Når anlegget var ferdig ble det utdelt flere medaljer. Han hadde blitt tildelt en minnemedalje, derav tilnavnet.. Foran fra venstre står Olav, Hildur og Olga.

han vanligvis tok kjøreoppdrag for folk vet jeg ikke, men han skulle kjøre Anna til Vigeland. Jeg skulle bli med på turen. Det ble naturligvis en opplevelse. Det var ikke hver dag jeg var på langtur. Turen gikk greit, husker jeg, men bilen hadde noen besynderlige nykker. Den likte seg ikke på fast veidekke. Det var lite av det den gangen, men når bilen fra tid til annen kom inn på fast underlag, begynte den å skjelve i forhjulene. Antakelig var det noen bolter eller lagere som var slitt. Turen gikk imidlertid bra og vi kom hjem i god behold.

Flyttet til Granheim

I 1932 flyttet vi til Granheim noe lenger sør i Sjerkedalen. Det hadde tidligere vært forretning i huset. Jeg tror det var en som hette Pålsen som dreiv butikken der. Han var altfor snill, ble det sagt. Det var en vanskelig tid for alle, også for den som hadde forretning. Dersom man var alt for villig til å gi kunden kreditt, kunne det lett bære galt av sted. Å ta på borg var ganske vanlig i mellomkrigsårene, kjøpmannen måtte være ganske hjerteløs for å nekte en kunde som var i pengeknipe kreditt. Det forekom nok at noen reiste fra gjel-

Olav en vinterdag i Sjerkedalen. Han har nettopp fylt 7 år. Godt kledd med eplenikkers og solide støvler.

den. Da satt kjøpmannen igjen med tapet, og han fikk problemer med sine kreditorer. For om mulig å slippe lange og pinlige samtaler satte kjøpmannen ofte opp et skilt som informerte om at det ikke ble gitt kreditt.

Trolig var det dette som førte til at forretningen ble lagt ned, og huset overtatt av en grossist i Kristiansand, Johnsen tror jeg han hette. Det var ham min far betalte husleia til.

Det ble naturligvis en stor forandring da vi flyttet inn på Granheim. Nå bodde vi som folk flest med egen leilighet. Det ble anledning til å anskaffe oss noe ekstra utstyr. Noe av det første min far anskaffet seg var et radioapparat. Det var få som hadde radio der omkring. Radioen, sammen med to sykler ble kjøpt hos radio- og sykkelforhandler Arthur Syvertsen i Vennesla. Det var stas da radioen kom inn i stua. Ja, det var nesten som et mirakel. Den ble beundret både av familiemedlemmene og andre i den nærmeste kretsen. Den gang var verken radioene eller lytterforholdene særlig gode. For i det hele tatt å få lyd i

apparatet måtte det rigges til med god antenne. Knottene måtte brukes flittig for å peile inn den rette stasjonen. Det skjedde ikke uten en masse ulyder.

Det gav status å ha egen radio. Jeg husker at en anleggsarbeider som bodde nede i Holtet i Vennesla tok radioen på sykkel og trakk opp til oss for å vise frem sitt nyervervede klenodium.

Etter at radioen kom i hus måtte det anskaffes hensiktsmessige møbler. Det ble kjøpt to kurvstoler, slik at man kunne sitte behagelig når man lyttet til nyhetene fra den store verden.

Kort tid etter at vi hadde flyttet, begynte jeg på Samkom skole. Det var Austad som var skolebestyrer. Lærer Olav Hagen underviste de yngste elevene. Både første og andre klasse delte samme klasserom og ble undervist samtidig. Jeg tror det gikk tålig bra med å tilegne seg kunnskaper, men det jeg husker

Læreren vår, Olav Hagen, hadde egen bil. Han ble engasjert for å berge Anna til skolen. Her er bilen parkert foran skolebygningen på Vigeland. Olav Hagen har for anledningen satt seg på stige­trinnet. Rett bak står Olav ved siden av Anna. Den tredje personen i bilen er ukjent.

aller best fra skoletiden på Samkom var en klassetur vi hadde til Svaland. Den foregikk til fots. Turen ble lang – jeg syntes aldri vi kom frem. Men det gikk jo på et vis. Det ble sagt at Svaland lå så høyt at vi kunne se like til havs. Da vi omsider var fremme pekte læreren på et punkt langt ute i horisonten. Det er Kolsdalspipa, sa han. Du store verden, den fortonet seg som en kort, tynn strek. Etter å ha fortært medbrakt niste gikk turen tilbake, og den ble om mulig enda mer slitsom. Jeg vet ikke om man hadde fått noen til å være med på en tilsvarende tur i dag. Jeg for min del har den enda friskt i minne.

På skirenn i Bjorlibakken

I midten av 30-årene bygde Vennesla Arbeideridrettslag en ny hoppbakke. Bakken lå et stykke vei ovenfor Ruenes. Bjorlibakken ble den kalt etter stedet der den lå like ved Bjortjønn. Tjønna var en del av anlegget, det var her hoppet ble avsluttet. Akkurat det skulle vise seg å bli problematisk ved ugunstige værforhold. Ble det mildvær førte tilsiget fra omgivelsene til at det ble overvann på isen og snøen ble forandret til sørpe. Slik var situasjonen da bakken ble åpnet med brask og bram en vinterdag midt i 30-årene. I forkant var forventningene skyhøye, Mange kjente størrelser skulle delta. Hopperne fra Kongsberg var anmeldt med Birger Ruud i spissen. Fra Evje kom Flåt-guttene i tillegg til de lokale kreftene. Tilstrømningen var derfor enorm. Dette var ikke hverdagskost. Tilreisene kom i busser og lastebiler og bygdefolk kom til fots. Det var en jevn strøm av forventningsfulle mennesker på vei for å overvære det storstilte arrangementet, men værgudene var ikke på arrangørenes side. Mildværet i dagene før rennet hadde ført til at det stod mye overvann på tjønna. Snøen var forandret til slaps. For å bøte på dette ble det fylt på mer snø – det hjalp lite. Resultatet ble at sørpelaget bare ble dypere. For deltakerne ble det en fuktig fornøyelse.

Selvsagt var jeg der, forteller Olav, jeg måtte være med på festen. Jeg husker at Tomine Flåt åpnet rennet. Det var ganske spesielt at ei jente hoppet på ski, og at hun var den første som satte utfor var sensasjonelt. Men dessverre, forholdene nede på sletta gjorde at hun måtte over ende. Det måtte være en hustrig opplevelse. Bakken ble ingen suksess, åpningsrennet ble både det første og siste hopprenn i Bjorlibakken.

Det året jeg gikk ut av annen klasse, døde mor. Det skjedde like etter at hun var kommet hjem fra et opphold på sykehuset. Det kom brått og uventet, Legen mente hun hadde fått en blodpropp. Det ble en vond og vanskelig tid. Hun var den som styrte huset og hun var alltid tilstede og ordnet opp. Nå var hun borte.

Den gang var det ingen hjelpetiltak. Familier som ble rammet ble overlatt til seg selv. Far måtte naturligvis passe sitt arbeid. Derfor ble det hos oss som hos andre i liknende situasjoner, den eldste datteren måtte overta rollen som husmor. Det var ingen protester. Vi lærte tidlig å ta ansvar for hverandre. Anna var eldst, og ble husmor for oss helt til hun fikk seg arbeid. Da måtte den nest eldste overta. Det var allment akseptert, det var slik det var den gang.

Arbeidsfordelingen fortsatte til far giftet seg igjen en tid etter at vi kom til Nodeland. Far ble heller ingen gammel mann, sier Olav, han døde bare 52 år gammel. Da var vi voksne og kunne klare oss selv, men det var likevel ganske vemodig at både far og mor ble borte.

Jeg måtte fullføre grunnskolen på Nodeland. I 30-årene var det storinnrykk av anleggsfolk i Greipstad. Etter hvert som anlegget på østre strekning ble ferdig, ble arbeiderne sendt vestover. Mange slo seg ned på Nodeland.

Kommunen var ikke forberedt på en så omfattende økning i folketallet. Det ble problemer med å skaffe egnede skolelokaler. Det måtte improviseres. Bedehus og andre lokaler ble tatt i bruk.

Jeg, for min del, gikk på skole i annen etasje hos gartner og tidligere stortingsmann Åsmund Kulien. Han hadde stort hus, og kommunen disponerte to rom i annen etasje.

Etter endt skolegang hadde jeg jobb som flisegutt på anlegget. De var som regel slik karrieren begynte ved jernbaneanleggene. Men jernbanebyggingens tid var definitivt over. Den 16. desember 1943 ble banen åpnet til Moi, og det påfølgende år ble den åpnet til Stavanger. Anlegget var under avvikling. Det som gjenstod var bare etterarbeid. Der var ingen framtid. Jeg måtte finne meg annet arbeid, sier Olav Sederberg til slutt i vår samtale.

Nød lærer naken kjerring å spinne. Så sant, så sant!

Kristian Jørgensen, Samkom forteller:

Det hende under krigen, men eg hugsar det så godt, ca. år 1943 meiner eg. Så å seie alt var rasjonert. Sko var vel den verste mangelvare for oss som alltid var på farten på garden og i skog og mark.

Vi heldt det lenge gåande med å gå i røysane og finne gamle kasserte sko, skjære av solen og spikre overleret på trebotnar. (som vi kunne kjøpe i butikken).

Så var det ein haustdag, kanskje 1943. Det var slaktetid og det blei bl.a. slakta 2 kviger.

Då skinnet var flådd av kvigene, fekk eg lov til å dra dei til ein rennande bekk og binde dei fast i det rennande vatnet. Planen var at det skulle bli ler av skinna.

Ca. 3 veker seinare blei skinna dradd på tørt, bart underlag og med eit bord laga som ein borkespade, blei håra skrapa av. Så blei dei snudd og renska så godt som mulig for fett og kjøtt.

Eit stort kar blei laga, vanntett. Ei stor eik inne i skolen blei felt, borken flådd av og tatt med heim. Eit lag bork blei kokt i ei stor gryte og lagt i botnen av karet, så ei hud, så bork – hud, bork. Hud, osv. Borkekaret blei satt i fjøset for ikkje å fryse om vinteren – og borkesuppa blei skifta 2-3 gonger utover vinteren, Men garvinga gjekk seint, så når sommeren kom blei eikeborkesuppa bytta ut med granbork – som har meir garvesyre.

Ca. 1 år seinare blei skinna tatt opp av borkebadet og godtatt som skinn-ler.

Etter som eg minnest, sydde min eldste bror støvlar med høge skaft, mens eg laga vanlege låge sko. Mens eg laga skorne, satt eg delvis hos ein skomaker, som sa kva eg skulle gjera, men eg gjorde alt arbeidet sjølv. Skorne varte i 2 år på gymnaset.

Bare om vinteren hadde eg sokkar i skorne. Ellers var det barbeina.

At eg hadde garva leret, og sydd skorne sjølv, var ingen hemmelighet, og det fekk eg sjølv sagt høyra mye, som rimelig var. Skorne var altfor flate over tærne. (Hadde ikkje hardt ler til tåkappe). Dei fekk navnet "Ubåtane" !

(Heldigvis har eg aldri latt mobbing gå innforbi skinnet).

Dei glade studenterdagane – for ein som kom frå “trange kår”

Det var i august 1943.

Eg hadde innsett at uten utdanning ville livet bli eit slit, med masse svette og svært lite pengar.

Eg hadde nevnt dette for mor og far, og beskjeden var klar: Gjer du det, men vi kan ikkje greie å skaffe pengar! Men vi skal hjelpe så mye vi kan!

Så var det å legge litt brød og smør i ein liten ryggsekk, stige på sykkelen og sykle til Hornnes Landsgymnas på opptaksprøve! (frå Tveit i Tovdal).

Om nettene låg eg på ein låve i Flatebygd. Opptaksprøva varde nokre dagar, og då den var ferdig, ønska eg inderleg at eg ikkje slapp inn! Men du ”skrekk og gru”, eg kom inn (Uforståelig). Bortimot 70 hadde søkt og bortimot 30 kom inn.

Vel – loddet var kasta. Det var bare å få tak i hybel, bite i det sure eple og ørkenvandringa var begynt. Slik følte eg det! Og slik blei det.

Vekkeruret ringa ca. 10 min. før skulen begynte. Ta på sko og 2-3 klesplagg og springe til skulen. Uten morgenmat, hadde bare 4 brødsiver til kvelden. Så var det undervisning til dagens slutt, springe til matkjøkkenet og stille sulten.

Så heim til hybelen, sove middag 1-2 timar, og lese lekser og anna skulearbeid til kl. ? 1 om natta. Slik gjekk dagane stort sett, like alle saman i 4 år.

Bortsett frå feriane, jol, påske, pinse, potetferien og sumarferien. Det verste med feriane var at det kosta vel ca. ein 10-er med bussen Evje-Hynnekleiv, Tovdal, men så blei det ei råd med det og. Ein jernbanebillet til Hornnes-Byglandsfjord kosta jo bare ein brøkdal – så då var problemet løyst. Mine bein hadde ingenting imot å gå strekninga Byglandsfjord-Tveit i Tovdal. I påska hende det at eg berre kom til Høgeli før mørket kom. Då venta eg der 1-2 timar til månen kom og eg kunne fortsette dei 2 siste timane før eg kom heim. (Eg vil ikkje anbefale andre å gå over heiar og dalar på ski i måneskin!) Det var ikkje heilt enkelt, heller ikkje heilt ufarleg.

Men, likevel, dei finaste minna eg har frå gymnastida er turane i ensomhet frå Byglandsfjord til Tveit.

BÅNSULL:

Bysse å dade bâne,
Grauden stenne i skåbet,
Melka den drakk pysen opp,
Og derfor grine bâne.

Suddeli, dudeli, deia,
Sola ho skine på heia,
Sola ho skine på Åredalsknuden
Å på Lislevannsheia,

Sudeli, dudeli, deia.

Kilde: Jørdis Hodnemyr, lært av sin mor, Malli Røinås..

Når du skal lage seljefløyte om våren, går barken lettere av hvis du sier denne regla mens du banker forsiktig på barken:

Bim, bom, bela,
Sikkon, sela,
Langemann i skjorta, la fløyta gå.
Gjenge du'kkje nå,
Så slær æ dæ blå.

Kilde: Karl Hodnemyr som lærte den av faren, Thorkild.

For 50 år siden...

Hunsfos Fabrikker 1956

Av Alf Melling

Alf Melling er født i Kristiansand i 1932, er utdannet som sivilingeniør ved NTH og kom til Hunsfos Fabrikker i 1962, etter å ha vært ansatt 6 år ved wallboardfabrikken Nøsted Bruk i Drammen. På Hunsfos arbeidet han i forskjellige stillinger i teknisk avdeling i drøyt 36 år. Han er gift med Inger Brita og paret har bodd i Vennesla siden 1962. Som pensjonist får han tid til å dyrke sine hobbyer: Rosedyrking, slektsgransking, historie, innbinding av bøker, fransk, Evert Taube - for å nevne noen. Han er medlem av både Hunsfos og Vennesla historielag.

1956 var bedriftens 70-ende driftsår. Det som slår meg når jeg kikker i Hunsfos-posten (bedriftsavisen), gamle aviser og andre papirer fra den tiden er den optimisme og fremtidstro som preget bedriften og de ansatte. Så og si alt pekte oppover.

Året 1955 hadde vært svært bra med produksjons- og omsetningsrekord. Papirproduksjonen kom opp i ca. 40.000 tonn og var basert på egenprodusert cellulose og tremasse. Omsetningsverdien ble ca. 59 M kr. og bedriften sysselsatte 780 personer.

Hva ville så 1956 bringe? En ny papirmaskin (PM6) var bestilt og forberedelsene for installasjonen av denne var i gang. Hvordan ville markedsforholdene bli?

(I parentes skal det bemerkes at dagens produksjonskapasitet, med de 3 papirmaskinene som fortsatt er i drift, er bortimot 60.000 t/år, altså ca. 50 % høyere enn produksjonen var for 50 år siden med 5 papirmaskiner i drift).

I det etterfølgende ser vi nærmere på noe av det som hendte i 1956.

Utgraving for PM6

Arbeidet tok til 5. januar. Den nye papirmaskinen er bestilt og skal være i drift om et år.

Bygningen får en grunnflate på 20x39m. Etter hard konkurranse mellom entreprenørene var det Betongbygg som fikk arbeidet. Hele maskinsalen skal være under tak for 1. september. Samtidig som maskinsalen bygges blir det satt opp et bygg med nye kontorer for den tekniske ledelse.

Direktør Knobel skriver om *nyanlegget* :

“Denne maskinen kalles en *Tissue-maskin*, d.v.s. den fremstiller tynnere papirsorter, og disse kan variere fra 17 til 44 g . Den er ikke bygget for tykkere papirsorter. Maskinen skal ikke kjøre lukket, men kun kjøre åpent, og den er konstruert for en meget større hastighet enn de nåværende 2 maskiner av samme type.”

Om fundamenteringen sier han: “De tunge maskiner må stå på Mor Norges faste fjell”.

Man går inn for kontinuerlig hollenderi.

Julens barnefester

De såkalte *Julens barnefester* ble arrangert for 5-te gang. Hele 370 barn deltok i de 3 festene som gikk av stabelen i Velferden tidlig i januar. Menyen var som før om årene: Brus, bløtkake, smultringer og wienerbrød. Ca. 65 bløtkaker gikk med. Barna hadde sitt eget navn på disse festene: *Knobelfestene*.

Ole Grundetjern ledet og Sigmund Jortveit holdt andakt. Barna selv underholdt med sang og musikk. Solfrid Ellefsen og Åsta Birkeland sang duetter. Mest populære var nok Finn Oskar Hansen og Jan Sverre Bakken med sin festlige sang og trekkspillmusikk. Direktør Knobel ledet en spørrekonkurranse.

Direktør Knobel lovte at bedriften skulle fortsette å arrangere julefester selv om han nå snart går av som direktør.

Direktørskifte.

Gunnar Borgen overtok den 1. april som administrerende direktør etter Johannes B. Knobel som hadde ledet bedriften siden 1938. Direktør Knobel fortsetter som styrets formann.

*Adm. dir. Knobel går
av etter drøyt 15 år
som bedriftens leder.*

*Gunnar Borgen
overtar som adm. dir.*

Treforedlingskurs

Produksjonsutvalget innbyr alle interesserte til å gjennomgå et kurs for å bedre den enkeltes praktiske og teoretiske innsikt. Det blir 2 gangers ukentlig undervisning i en 3-måneders periode. Kurset vil gi deltakeren et videre utsyn over hele bakgrunnen for hans spesialarbeid. Derfor inneholder kurset foruten hovedavsnittene tremasse, cellulose og papir også noen mindre avsnitt om papirfremstillingens historie, om skogen og treforedlingsindustriens betydning for vårt næringsliv.

Timelønne som må møte i arbeidstiden blir ikke trukket i lønn. Faller møtet utenfor arbeidstiden blir det gitt et bidrag av kr. 5,00 pr. gang for fremmøte. Bøker og annet utstyr bekostes av bedriften.

Interessen viste seg å være langt større enn forventet, hele 90 personer fra

de fleste av bedriftens avdelinger meldte seg på og det gjør at man må arrangere 2 kurs, et i løpet av våren og et i løpet av høsten.

45 Hunsfosansatte kunne i juni motta diplom for gjennomført kurs. Begivenheten ble feiret med kaffe og smørbrød i Velferdslokalet. (De øvrige påmeldte gikk på kurs høsten 1956)

Fra avslutningen av Papirkurset 1956.

Storkonflikt i treforedlingsindustrien.

En landsomfattende storkonflikt i norsk treforedlingsindustri fant sted i 1956. Hunsfos-arbeiderne deltok i streiken som varte i nærmere 3 uker.

Streiken var et faktum fra 7. juli og varte til 24. juli. Da ble Riksmeglingsmannens forslag til løsning behandlet på et medlemsmøte på Folkets Hus. Møtet ble holdt i friluft og nærmere 300 var møtt fram. Riksmeglingsmannens forslag ble vedtatt med 184 mot 99 stemmer. På landsbasis var tendensen den samme. Streiken ble deretter avblåst.

Formann i Hunsfos Arbeiderforening var Olav Jortveit.

Hunsfosheimen

(Hunsfosheimen, feriestedet for Hunsfos-arbeiderne, ble offisielt åpnet den 3. august 1951. En uke senere, den 12. august, holdt Hunsfos Arbeiderforening åpningsfest for 130 deltakere.)

Hunsfosheimen ved Oggevatn.

Arbeidernes feriested er et kjært og populært sted for mange. I årsberetningen for 1955 fortelles det at 762 voksne og 250 barn har overnattet der eller vært på ferie der i løpet av året. I tillegg har flere hundre vært der på dagsturer.

Årsberetningen beretter ellers at :

NSB har satt opp lys på Bjelkekil stoppested

Det er utført 620 dugnadstimer, vesentlig vedlikehold.

2.000 yngel er sluppet i Hauglandstjernet og like mange i

Fjermerosbekken

Ny trafo, bekostet av Hunsfos fabrikk, skal bedre strømtilførselen.

Ny klesrulle er anskaffet

Telefonlinje blir strukket i nær fremtid.

Det er utlyst konkurranse om den beste sang til Hunsfosheimen. Det kom inn 4 forslag som alle er trykket i HP 6/56. Ansatte skal nå stemme over forslagene.

Nå vil damene danne en kvinneforening som skal arbeide for heimens beste. På stiftelsesmøtet den 7. februar ble Astrid Jepestøl valgt til leder. Allerede 29. februar hadde foreningen skitur til Hunsfosheimen. 7 glade husmødre tok toget fra Grovane tidlig om morgenen. Noen av de eldste hadde ikke hatt ski på beina på 20 – 30 år. Og da de kom frem så oppdaget de at de hadde glemt fyrstikker!

Pensjonistfesten

på Hunsfosheimen lørdag 8. september var meget vellykket. Også været, som i noen dager hadde truet med å ødelegge hele arrangementet, viste seg fra den bedre siden. I bil og buss kunne gjestene kjøre inn gjennom æresporten som var reist for anledningen.

Alt var lagt til rette for at gjestene skulle få det hyggelig. Gjestene var invitert til middag som ble servert i spisesalen i kjelleren. Menyen var gjøkalvstek med grønnsaker og hermetisk ananas med krem til dessert.

Dette var den første pensjonistfest som ble avholdt etter at direktør Knobel lanserte idéen om en slik fest tidligere samme år.

Bedriftens sangkor med dirigent Ottar Ramfjord.

Bedriftssangkoret

På årsmøtet ble Johan Johnsen gjenvalgt som formann. Det holdes ukentlige øvinger og koret har deltatt ved flere tilstelninger. Ottar Ramfjord er dirigent. Flere medlemmer søkes.

Koret sang 17 mai ved tilstelningen ved Herredshuset. På Sangens og musikkens dag sang koret ved gamleheimen på Honnemyr. Koret planlegger en familietur til Landeskogen for å synge for pasientene.

Mannskoret fra Borregaard planlegger besøk på Hunsfos i september.

Hunsfos Bedriftsidrettslag

valgte Henry Larsen til ny formann. Kun 5 medlemmer møtte opp på årsmøtet.

Det ble holdt uttakingsrenn til kretsmesterskapet i 4 x 5 km stafett. Her var Elias Omdal raskest. På de neste plassene kom Gunnar Grundetjern, Odd Strandberg, Henry Larsen, Øistein Lie, Gunnar Strandberg og Karl Hodnemyr.

Stafetten gikk av stabelen lørdag 18 april. 9 lag deltok. Wallboard I vant foran Hunsfos I.

1906 — Hunsfos Arbeiderforening — 1956

Styret i jubileumsåret. Sittende fra venstre: Gustav Kile, Olav Jortveit, Martha Falander og Trygve Larsen. Stående: Sigurd Neset, Sigurd Hagen, Gudmund Høiklev og Sverre Nysten.

Hunsfos Arbeiderforening

På årsmøtet i februar ble Olav Jortveit gjenvalgt som formann. Han holdt en vakker minnetale over de som var gått bort siden forrige årsmøte: Ånund Olsen, Josef Josefsen, Erling Rølland og Karl Fredriksen.

I anledning av Hunsfos Arbeiderforenings 50 års jubileum i høst vil det bli arrangert en jubileumsfest for medlemmer og pensjonister med fruer samt en del innbudte.

Festen ble holdt lørdag 10. november i Arbeiderforeningens lokaler i Kristiansand.

Det ble en vellykket fest med hele 600 deltakere. Foreningens formann, Olav Jortveit ønsket velkommen. Kveldens toastmaster var Ole Grundetjern. Det ble servert tomatsuppe, oksesteik med grønnsaker, rødvin og øl, iskrem, kaffe og bløtkake. Knudsens ensemble sørget for taffelmusikken.

Det var mange taler og Arne Paasche Aasen leste sin prolog. Hunsfos Bedriftskor sang.

Leikarringen til Vennesla Ungdomslag var også i ilden til felespill av Otto Furholt.

Forbundsnaålen for 40 års medlemskap ble tildelt 27 arbeidere. 4 av foreningens stiftere er ennå i arbeid på Hunsfos: Viktor Beurling, Olav Nordal, Hassel Beurling og Kristian Fossheim.

Dagbladet "Sørlandet" kom under festen ut med et 4-siders ekstranummer i anledning jubiléet. Tangokavalerene sørget for dansemusikken . Det ble servert nattmat: Ertesuppe og rundstykker

Dans på 50-årsfesten

Bedriftens 70-årsdag

Det var ikke bare fagforeningen som kunne jubilere dette året. Også bedriften markerte at det var 70 år siden selskapet Hunsfos Fabrikker ble stiftet.

Hunsfos Fabrikker ble grunnlagt 17. mars 1886 og i september samme år ble sliperiet satt i drift. Celluloseproduksjonen kom i gang i mars 1887 og papirproduksjonen i september i 1888.

Utvidelsene fortsetter.

Samtidig med bygget for papirmaskin nr. 6 bygges det nye kontorer for teknisk avdeling med en sortersalutvidelse som toppetasje. Gravingen startet tidlig i januar og papirmaskinsalen skal være under tak til 1. september slik at montasjen kan begynne i oktober. Den nye kontorbygningen skal være ferdig i april 1957. Betongbygg A/S ble valgt som entreprenør. Nye kummer for tremasse og cellulose skal også bygges.

Samtidig med ovennevnte bygges der nytt claymottak og lager samt en betydelig utvidelse av papirlageret. Aage Wennesland fikk kontrakten for disse utvidelsene.

Kjele nr. 2 i det nye fyrhuset skal være ferdig montert i løpet av året.

Yankeesylindren til PM6 kom til Kristiansand den 19. november med 520-tonneren "Stefan". Den er produsert av A/B Karlstad Mekaniska Werkstad og veier netto 55.100 kg. 26. november var sylindren under tak i den nye bygningen. Det er nå 780 ansatte ved Hunsfos

Nyansettelser

Nic. G. Prebensen slutter som tømmersjef etter å ha hatt stillingen siden 1937. Som ny tømmersjef er Arne Ryen Holmsen ansatt.

Kaare Paus og Trygve Kristoffer Kristiansen er ansatt som konstruktører fra 1. august.

Otto Hagmann er ansatt som ny regnskapssjef etter Hugo Torjussen.

Kaare Paus

*Trygve Kristoffer
Kristiansen*

Stipendium

Magnar Andersen og Karl Hodnemyr var de første som fikk stipendium av Hunsfos Fabrikkers Utdannelsesfond. Studietiden ved Horten tekniske skole er 3 år og stipendiet lyder på kr. 5.000 for hver pr. år.

Forslagskassa

er begynt å komme i god gjenge. 6 forslag ble premiert og de som fikk premie var Otto Heiseldal, Erling Sakariassen, S. Godderstad, Olav Jortveit, Kristian Taraldsen og Einar R. Olsen. Premiebeløpene varierte mellom kr. 300,- og kr. 50,-

Bedriftslegearbeidet

Dr. Eivindson og dr. Stousland deler arbeidet seg imellom. Bedriftsøsteren foretar kontroll av hygieniske forhold. Tuberkolosekontrollen av ansatte er en prioritert oppgave.

Dr. Otterlei overtok i løpet av sommeren som bedriftslege istedenfor dr. Eivindson.

Årsoversikt

I desembernummeret av HP gir direktør Gunnar Borgen en oppsummering over året som snart er omme. Produksjonen vil være litt lavere enn den var i 1955. Alle forhold tatt i betraktning må imidlertid året 1956 kunne karakteriseres som et godt år for bedriften.

Ordresituasjonen har forverret seg for Yankee-maskinene. Utsiktene fremover er litt usikre, det skyldes ikke minst at mange nye fabrikker har startet opp. Vi må derfor være innstilt på at de samme avsetningsvanskeligheter som har meldt seg for enkelte papirsorter i løpet av forholdsvis kort tid kan komme til å ramme de øvrige papirslag.

Og så skal det nevnes at

Pensjonsfondet for arbeidere og funksjonærer – opprettet i 1946 - er nå på over 4 mkr.

En liten Hunsfos-vits på tampen:

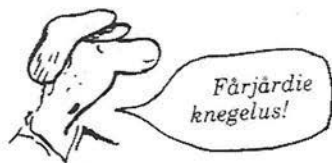

Hvor skal De hen med tøyet Deres, fru Hansen?
Ned til mannen min som er begynt ved rullestolen på Hunsfos.

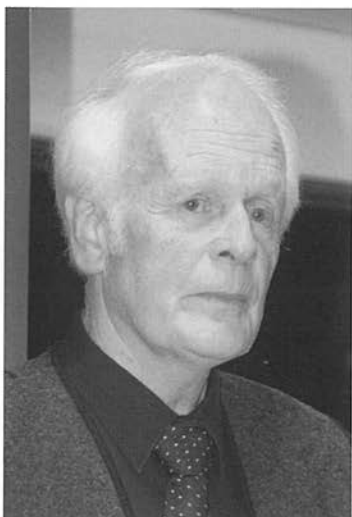
Vennesla 03/11/06

Alf Melling

He dykken kyykken heime 'os dykken?

Historielagets dialektspalte redigert av Olav Jortveit.

Olav Jortveit er født i Vennesla 29.mars 1932. Gjekk i folkeskulen ved Vennesla skule 1939 – 46 og i framhaldsskulen 1946 – 47.

Etter ex. artium frå Hornnes off. Landsgymnas, har han utdanna seg som lærar med eksamen frå lærarskulen (1957) og i 3 grunnfag ved universitet og høgskule, – norsk(1966), engelsk (1968) og historie (1977).

Har arbeidd som skulemann i 40 år – som lærar, undervisningsinspektør og rektor i ulike kommunar i for det meste i Vest-Telemark – og dei siste fjorten åra som skule- og kultursjef i Fyresdal kommune.

Har elles hatt ulike oppgåver innom kommunal verksemd og i faglege - og frivilljuge organisasjonar.

Gift med Åse som er frå Moseidmoen. Dei bur nå i Treungen i Nissedal kommune.

Med denne artikkelen er serien med utvalde ord frå Vennesla-målet fullført. Det er den trettande i rekka. I tillegg kjem artikkelen i årsskriftet for 1986 der ein del grammatisk stoff om målet vårt blei skrive ned.

Fordi det er eit svært omfattande arbeid, har eg måtta skaffe meg tilgjenge til ei rikeleg mengd med litteratur som høver for emnet. Og eg meiner å ha lært og oppdaga mykje undervegs både generelt om språk og dialektar – og spesielt om vår eigen dialekt. Men det er au slik at i meir du les og lærer, dess større synest mengda å bli av det du har for lite kunnskap om.

Eit par viktige tankar eg gjorde meg då eg starta arbeidet, var for det fyrste at det eg sette på papiret, skulle vere klart og forståeleg, – og for det andre at det skulle bygge opp under sjølvkjensla hos dei som bruker dialekten, venndølane, slik at dei skal kunne kjenne seg stolte av talemålet sitt,

Derfor har eg i dialektprøvene og dialektdøma prøvd å få til ei skriftleg form / eit skriftleg uttrykk som er nyansert daglegttale, – så mykje at lesaren vil kjenne seg som medeigar.

Ordliste for Vennesla-målet (framhald).

Utdrag på bokstavane y, æ, ø, og å.

Forkortingar:

s = substantiv, v = verb, adj = adjektiv, adv = adverb, prep = preposisjon, m = maskulinum (hankjønn), f = femininum (hokjønn), n = nøytrum (inkjekjønn), sg = singularis (eintal), pl = pluralis (fleirtal), nyn = nynorsk, bm = bokmål, da = dansk, sv = svensk, eng = engelsk, ty = tysk, fr = fransk, nl = nederlandsk, fris = frisk, lat = latinsk, gr = gresk, germ = germansk, norr = norrønt (gammalnorsk), Aasen = Ivar Aasen, Ross = Hans Ross.
vm = Vennesla-målet.

Ordformer som er merkte med *, er sannsynlege former som ein ikkje har funne i skriftlege kjelder, men som forskarane har rekonstruert på grunnlag av inngåande kunnskap om strukturen i vedkomande oldtidsspråk.

Staving som har hovudtrykket i eit ord, er understrekt. Ord av norsk opphav har som regel trykk på fyrste stavinga.

yde (v)

– klare, orke, ha styrke til; gje tilskot til, yte (Aasen: yta, norr: yyta = skuve ut [ein båt t.d.], leggje frå land; levere

ytte – ytt

noe frå seg, rekke noe fram, gje ut, da: yde, gammal svensk: yta, lågtysk: ūten).

Døme: – "D'æ 'kje ståort æ kan yd' i da. Æ æ så slapp at!"

– "Litt kan du væl yde te ei gão sag?"

– "Me he ytt så møe te gãoe sage i de siste at me he 'kje rå te meir nå".

*Vêrbet er avleidd frå adverbet 'ut' med Vennesla-forma 'ud' (germ. *ūt).*

Opphavleg tyding knytt til 'yte' var vel ved synleg handling å få noe ut eller fram reint konkret: Skuve ut ein båt, rekke fram ei gåve.

Ordet fekk så meir abstrakt innhald etter kvart som den konkrete handlinga fall vekk i uttrykk som 'yte skatt', 'yte hjelp', 'yte rettferd', og med tydingane "utføre eit godt arbeid", "prestere".

*Germ. verbal grunnform er *ûtian. 'Yte' ('yde') er i-omlydt form til denne).*

ydelse (s,m)

– bidrag, støtte, yting (bm: ytelse el.ydelse)

Døme: D'æ rætt som de æ at Røde Kors fære ståore ydelse frå rigfålk.

'Ydelse' er verbalsubstantiv til verbet 'yde'. Du finn ganske mange substantiv med endinga –else i Vennesla-målet, t.d. 'fårrståelse', 'bestæmmelse', 'ænnelse', 'innrømmelse', 'fårrlængelse', 'hænnelse'.

Denne måten å lage verbalsubstantiv på kjem frå Danmark. Men det er ikkje alle verb i målet vårt som det høver å lage slike verbalsubstantiv av. Me bruker ikkje verbalsubstantiv som 'vaskelse', 'kastelse', 'bagelse', 'kågelse' (av verba 'vaske', 'kaste', 'bage', 'kåge') t.d., men 'vasking', 'kasting', 'baging', 'kåging'. Ein kan godt seie at endinga –ing på ein måte "konkurrerer" med endinga –else når ein lagar verbal-substantiv av dette slaget.

Noen verb dannar verbalsubstantiv både på –else og –ing, men får då gjerne ulike innhald: 'skrivelse' – 'skrivning', 'hevelse' – 'heving', 'stivelse' – 'stiving'.

Substantiv på –else er hannkjønnsord i Vennesla-målet . Dei på –ing er hokjønnsord.

Danskane skil ikkje mellom hannkjønns- og hokjønnsord i grammatikken, men har det me kallar 'grammatisk felleskjønn' for desse kategoriane – med den ubundne artikkelen 'en' (en kone, en mand, en pige, en dreng) .

Nedanfor fylgjer ein del ord som er gradbøyingsformer av adverbet 'ud' (ut).

yddår- (adj., komparativ) – som vender utover, ytter- (Aasen: yter-).

Ordet blir brukt som forstaving i samansette ord: 'yddårdør', 'yddårvegg', 'yddårklønning', 'yddårplagg', 'yddårklæ', 'yddårjakke'.

yddårst (adv., superlativ) – lengst ute, "på vippen"; svært [som forsterkingsadverb] (norr: ûtarst, bm: ytterst, sv: ytterst, da: yderst).

Døme: Han fekk plass yddårst på bænken.

Båden blei vekke yddårst ude i havgabe.

Berit tykte ho fekk yddårst lide ijænn fårr pængane.

yddårste (adj., superlativ) – som er lengst ute, som ligg lengst borte i forhold til utgangspunktet, yttarste (Aasen: yttaste, sv: yttersta, da: yderste).

Døme: Han blei plassert i dønn yddårste rækka te vänstre fårr kommandanten.

”Æ bu i de yddårste huse på nese dær ude”.

”Du må ta dønn yddårste fila nå du kjæme te ronnkjøringa!”

Merk uttrykka ”yttårste da” (= dommedag) og ”i yttårste nød” som blir uttalte slik dei er skrivne (med hard dobbelkonsonant), – fordi dei er faste uttrykk, - og kan hende fordi dei høyrst meir høgtideleg dramatiske ut då.

ydre (adj., komparativ) – som ligg langt ute, langt frå sentrum, som gjeld overflate el.utside, overflatisk, utvendig, ytre (Aasen: ytre, norr: yytri, sv: yttra, da: ydre, germ: *utizan).

Døme: Dei reiv a dønn ydre båorklønninga som va tæmmeli råden.

Me menneske legge fårr møe vekt på ydre ting.

”Me te dønn ydre veien heim”, sa Jåon då ’an starta bilen.

’Ydre’ blir også nytta som forstaving (prefiks) i ein del samansette ord (Jf. ’yddår-’ ovanfor!)

Ydrebygda (s, særnamn) – nemning som av og til blir brukt for grendene som ligg lengst sør i Vennesla (Nedre Vigeland, Kvarstein , Saga, Heisel , Ravnås).

ydremsjåon (s,m) – misjon som ein driv i utlandet el. i ”framande” land – i motsetnad til ”indremsjåon” som er misjonsverksemd i heimlandet.

Døme: Vennesla-fålk je møe pænge te ydremsjåonen.

yst (adv., superlativ) – lengst ute, ytst, ”på vippen” (Aasen: ytst, norr: yyztr, isl: yzt, Ross: yyst).

Døme: Han stillte sæ yst på opsa og glodde ner i steinrøysa nerenfårr, galningen!

Hans Ross markerer lang y med dobbel vokal. Forma 'yyyst' har han funne ved "Mandal" – dvs. i Lister og Mandals Amt som var namnet på Vest-Agder fylke fram til 1919.

yste (adj., superlativ) – som er lengst ute, ytste

Døme: "Pedår bu i yste huse, dær ude på nese."

Adverbet 'ud' har altså to ulike former i komparativ og superlativ i dialekten vår:

ud - yddår - yddårst

ud - ydre - yst

*Formene har i-omlyd u > y med utgangspunkt i germ: *ût-iz- > norr: ytri. For formene 'yddår-' og 'yddårst' kan me såleis tale om analog i-omlyd.*

*Suffikset (endestavinga) –år i 'yddår' kjem opphavleg av det indoeuropeiske suffikset *-ero - som og ligg til grunn for endestavingane i tilsvarende komparativar i andre germanske språk, t.d. norr. 'útar', eng. 'outer' og lågtly. 'ûter'.*

yppårlí (adj)

– svært bra, framifrå, ypparleg (sv: ypperlig, da: ypperlig, bm: ypperlig).

Døme: Johan hadde yppårlie resultat te eksamen.

Hovuddelen av dette ordet, 'yppår-' (el. 'yppåre'), er ikkje i bruk som sjølvstendig ordform i Vennesla-målet i dag, men kan ha vore det tidlegare - med tydinga "høgre av rang".

*Ordet er komparativ form av adverbet 'opp' (Aasen: upp, norr: upp, sv: upp, eng: up, gammal ty: uf) med i-omlyd u > y - kanskje som avleiing frå ei gammal komparativform *yppri = 'øvre' (Jf. Hellquist: 'ypperlig'). Tilsvarende komparativformer i andre germanske språk er t.d. lågtysk 'upper', nl: opper, eng: 'upper'. Desse har ingen omlyd. Omlydsformer er langt vanlegare i nord-germanske språk enn i dei germanske språka i Mellom-Europa.*

yppårstepræst (s,m) – øvsteprest (bm: yppersteprest el. øversteprest).

I den gamle bokmålsbibelen er 'yppersteprest' brukt som nemning på den leiande presten innom jødisk religion.

Døme: Kaifas va yppårstepræst færr jødane då Jesus vandra hær på jåora.

'Yppårste' er superlativ form til adverbet 'opp'. (Jf. om adjektivet "yppårli" ovanfor!).

ægre (s,f)

– ny og frisk eng, jorde el. grasmak som nyleg har vore åker, ekre (Aasen: Ækra, norr: ekra, sv dialekt: äkkra).

Døme: Dær va kjokt og fræst gras på dænn nye ægra.

Ordet er ei avleiing av "ågå" (nyn: åker, da: ager, norr: akr el. ákr) med i-omlyd å>æ/e (a>e).

*Germ. grunnform: *akriôn.*

ælj (s,m)

– Det største skogsdyret av hjortefamilien i landet vårt, elg (Aasen: Elg, norr: elgr, isl: elgur, sv: älg, ty: Elch, eng: elk)

Døme: Dær æ møe ståor ælj i Vennesla-skauane.

'Ælj' er ei eldre form av ordet i Vennesla-målet (med 'g' uttalt som palatallyden 'j'). I dag seier dei fleste venndølane 'elg'.

*Germ. grunnform: *algi- .*

I-omlyd a > e / æ.

"Æljesteig æ gåo søndasmidda".

"Æljemyr æ navne på ei myr mæ safti og godt gras".

æne (s,m)

– ytste avsluttande punkt, kant el. del (av noe), ende; slutt, avslutning; bakende (Aasen: Ende, norr: endi, da: ende, sv: ända, ty: Ende, eng: end).

Døme: "Då me kåmm te ænnen a veien, tåo me skauen fatt".

"Me må få ein æne på dei domme påfonnane hanses!"

"Je mæ ænnen a taue!"

"Du æ foll a rosk i ænnen. Hå æ de du he sede (sådde) i ?"

*Germ. grunnform er *andija- av indoeuropeisk (sanskrit) *anta (med overgang t > d etter Vørners lov. I-omlyd a > e/æ. Assimilasjon nd > nn.*

æse (v)

– røre, kome borti, ta forsiktig på, skiple; kritisere (norr: ensza, da: æse, sv:änsa).

Døme: "Du må 'kje æse dønn nye kjåolen min mæ dei svar-te fingrane dine!""

"Om du æse allri så lide de Jåon he sagt, så bli 'an flyanes sinna".

æren (s,n)

– tur for å utføre ei teneste som ein annan har bede deg om, oppdrag, gjeremål, ting å gjere, ærend (Aasen: Ærend, norr: erendi el. ørendi, da: ærende, sv: ärende, eng: errand).

Døme: Truls jekk et æren te butikken får Bestemåor.

"Vil du jårr et æren får mæ?"

"Kjæme du eins æren får å ønsk' åss gåo jul?" ('eins æren' = bare)

Ordet er avleidd af germ. (gotisk) 'airus' som tyder 'bodskap', 'tidende', 'melding'.

ærg (adj)

– sinna, vond, ergeleg, arg, harm; gretten, fæl (Aasen: arg og erg, norr: argr, da: arg, sv: arg, nl: erg, ty: arg, isl: argur).

Døme: "Æ bli så ærg nå æ høre sånn-no' tullprat!"

Gammalnorsk 'argr' hadde m.a. også desse tydingane: feig, umandig, redd; sanseleg, vellystig; vondskaful, - tydingar som skil seg klart frå det me legg i 'arg' el. 'ærg' i dag. I dei eldste norrøne kjeldene blir ordet gjerne knytt til seksuelle perversitetar om menn og kvinner som let seg bruke som seksuelle "offer".

Finnane har lånt dette adjektivet i forma 'arka' med tydinga 'feig', 'redd'.

*Germ. grunnform: *arga- . Indoeuropeisk rot: *erǵh*

økt (s,f)

– i eldre tid eit tidsrom på 3-4 timar, arbeidstid mellom to matpausar, stund (Aasen Øykt el. Økt, Setesd: ykt, norr: eykt, isl: eykt, sv dialekt: ökt, da: øgt).

Døme: Både mannen og hesten fekk ei har' økt då dei skolle få none svære lasteståkke fram te bilveien.

Ordet er nemning for tida som går, og arbeidet som blir utført mellom kvar gong ein spenner for, og trekkdyra får åket på igjen etter kvilepause.

Grunnformene for 'åg' og 'øyk' gjeld også for 'økt'.

øktebete (s,m) – lite mellommåltid, lett måltid som ein hadde (har) på gardane utpå ettermiddagen – midt i siste harde arbeidsøkta (Aasen: Øyktarbite - og Øktabete (i Mandalsdistriktet), Ross: Øktebidde (i Lillesand / Grimstad-området).

ølje (v)

– gje varme frå seg, utstråle varme som bøljande varmedis, dampe av hete (Aasen: ylja og ølja, norr: ylja).

Døme: såola ståo høgt på himmelen , og de va blitt så varmt i vøre at de ølja øve dønn nypløyde ågåren.

Verbet har bøyning som a-verb i Vennesla-målet: å ølje – ølje – ølja – ølja.

Det er lite i bruk hos venndølane i dag.

Øl (s,m) (norr: ylr) og ølrøyg (s,m) som båe tyder 'varm luft', 'varmedis', høyrer språkleg saman med 'ølje'.

Døme: - De va godt å se ølen dirre øve åvnen. Nå blei hær snart varmt i staua.

– Hær lå ein fin ølrøyg bårtøve heile lannskabe. Såolvarmen hadde kåmme tebage ette alle reinvêrdaane.

*Germ. grunnform er *wulja til verbalrota *wel = koke, syde. Hos dei norske formene har w (v) falle etter særskilte reglar. Eit tilsvarande bortfall finn me t.d. hos substantiva 'orm', 'ull' og 'ulv' (Jfr: 'Wurm', 'Wolle', 'Wolf' i tysk og 'worm', 'wool', 'wolf' i engelsk). Sjå under 'årke' nedanfor!*

øllau (talord)

– elleve = 11 (Aasen:elleve, ellive, elløv og ølløv; norr: ell fu, sv: elfva, eng:eleven, ty: elf, Ross: ølløu [Øvrebø!]) – og øllug, øddug, øddjug (Sætesdal, Åseral, Bjelland), got: einlif, gammal høgtysk: einlif).

Døme: "Kan me 'kje ta ein kapp kaffi sammen klåkka øllau?
– Så kjæme du bårt te mæ ein tur. Og så prate me om alt
mauli ei gão stonn !"

'Øllau' er ei form som er lite i bruk no. I dag seier venndølane som regel "ellve" i staden.

*Germ. grunnform er *aina-lifa.*

Fyrsteleddet 'aina-' er talordet 'éin'. Andreleddet 'lifa' tyder 'vere att', 'bli tilbake', 'vere til overs' (Jf. nyn. 'leive', bm. 'levne' og eng. 'leave'). – "Øllau" er altså talet der éin (1) blir igjen når me tek bort dei fyrste ti (10).

Norr. 'ellifu' og andre norske former med dobbel 'll' har "gjennomgått" assimilasjonen nl > ll (Samanlikn dei norske formene med formene i gotisk og gammal høgtysk i parentesen ovanfor!).

Me kjenner også igjen overgangen ll > dd som høyrer heime i øvre delen av Manndalen, Setesdalen og Vest-Telemark.

Talordet "tåll" (12) har vore innom noe av same utviklinga som "ellve" el. "øllau" (11):

*I den germ. grunnforma *twa-lifa står fyrsteleddet 'twa-' for talordet 'to' (2), og andreleddet markerer at i talet me tenker på, er to til overs når dei fyrste ti er tekne bort.*

ølost (s,m)

– oppkokt søtmjølkeblanda saman med oppkokt øl (Aasen: Ølost).

Døme: "Gje mæ no' ølost å drikke!. Æ bli så gão og varm a de," sa Johan som kåmm inn frå råkulla udenfårr.

ørje (v)

– vrimle, kry, yre, yrje (Ross: "Dæ yrja aa kryyde").

Døme: De ørja a beidemakke dær me hadde heve potetsrise i fjåor.

Mens 'yrje' til vanleg er bøygd som e-verb med lydskifte i

rotvokalen (yrje – urde), blir forma her bøygd som a-verb: å ørje – ørje – ørja – ørja. Overgangen $y > \emptyset$ kan skuldast analogi.

ørske (s,f)

– forvirra sinnstilstand, sanseløyse (Aasen: Ørska, norr: ørska el. ørsla = vitløyse, galenskap, eldre sv: yrsla, isl: ørsla).

Døme: Ho va gårssjug og lå bare og prata i ørska.

Ordet er avleidd frå 'ør' = svimmel, "uklar i haue", fortumla.

øske (s,f)

– eske (s,f), øskje (s,f), ask (s,m) (Aasen: Øskja, Eskja og Ask, norr: eski og askr, isl: eski, fær: eskja, da: æske, sv: ask, ty: Esche).

Døme: Berte hadde søllsmykkane sine i ei fin råsemalt øske.

Alle formene av ordet er avleidd frå trenamnet 'ask'. Ask er veleigna som emnetre, og utanom å bli nytta til forming av solide øskjer, har ein gjennom tidene t.d. også laga spyd og ski av ask.

*Germ. grunnform reknar ein med er *áska-(m). Denne forma finn me tydeleg igjen i norr. 'askr', nyn. 'ask' og sv. 'ask' som alle har tydinga "øske" i tillegg til andre tydingar.*

At det innom det germanske språkområdet finst mange variantar av eit ord som opphavleg har kome frå same grunnforma, kan m.a. skuldast påverknad frå kasussystemet som skapte ulike former til eitt og same ordet i det gamle språket.

Mange har nominativ-forma (subjektforma) som utgangspunkt, slik som 'askr' og 'ask' her. Men andre kasus – dei såkalla oblike kasus – er med på å utvikle sine former.

Akkusativ, genitiv og dativ er døme på slike kasus i dei gamle germanske språka. - Tysk held på kasussystemet den dag i dag.

*Elles finst uendeleg mange forhold som kan spele inn på utviklinga av nye variantar av ordformer. Omlyd er eit slikt "forhold" som me har vore borti før, og som me finn att her au: $a/\acute{a} > e$, $\acute{a} > \text{æ}$, $\acute{a}/o > \emptyset$ (i-omlyd) frå sannsynlege germ. grunnformer som *askija, *áskija og *áskijon.*

Vårt ord "øske" har nok tidlegare hatt same form som nyn. 'øskje', men har mista j-en – kanskje etter påverknad frå skriftformene 'æske' eller 'eske'.

øsle (v)

– fjase, ertast, apast, fare narraktig og barnsleg fram (Aasen: øsla).

Døme: Jæntongane sadd og fniste og sølte med maten. De likt' ikkje Bestemåor. "D'æ ei skam å øsle mæ maden!" sa 'o mæ auane rætt på dei.

Ordet kan haldast saman med 'øse' (øse seg opp) = sette kjenslene i sterk rørsle, egge, hisse – slik born ofte gjer når dei leikar.

øye (adj)

– ubygd, fråflytta, utan liv, snau, tom, aud (Aasen: aud, norr: audr og eydi bm: øde, da: øde, sv: öde, ty: öde, isl: audr, fær-øysk: eydur).

Døme: Me kåmm te ei øye heistrækning mæ lide planteliv og møe snauffjell.

*Venneslaforma "øye" er eigentleg den norrøne forma 'øydi' med bortfall av ein svak d-lyd. 'Eydur' kjem av urnordisk *au(th)ija (med i-omlyd au > ey).*

Ordet er også brukt som fyrsteledd i ein del samansette ord som øydemark (norr:

Eydimork), øydeland (norr: eydi land = ubygd og audt land).

Både dei norrøne formene har me i stadnamn som Austad (audr) og Øygarden (eydi).

øye (adj)

– fæl, skremmeleg; elendig, øyeleg (norr: øgr).

Døme: Båore han hadde snikra sammen va no' øye klabb!

Ordet blir brukt for å understreke at ein er misnøgd med eitt eller anna, - at noko er så fælt at ein øyar seg over det.

øyk (s,m)

– hest (oftast gammal og roleg), arbeidshest (Aasen: Øyk, norr: eykr, isl: eykur, bm: øk, sv: øk, da: øg).

Døme: Jåon og øyken hanses arbeidde ualminneli greitt sammen. Begge tåo va godt opp i årane og – veldig råolie.

Ordet 'øyk' er nok i dag helst brukt mellom folk som framleis arbeider med hest i skog og mark. Hos folk flest har forma

'øk' kome i staden, ikkje minst når nemninga er brukt som skjellsord ("Ditt gamle øk"). Slik bruk er alminneleg og har lang tradisjon i mange land. 'Skjellsord' heiter 'okvädinsord' på svensk, og den svenske etymologen Hellquist seier i denne samanhengen fylgjande om 'øk': - "även som okvädinsord, redan t.ex. Bonteletius 1614: 'tijn förbannade öök', Bellman: 'fulla øk'".

Ordet har i svensk (og i dansk og norsk bokmål) "skifta kjønn" frå hankj. til inkjekj. Den gammalsvenske forma 'öker' (jf. norr. 'eykr') kan i folkespråket etter kvart ha blitt oppfatta som fleirtalsform fordi det var vanleg å spenne to "økar" under eitt og same åket når ein t.d. skulle pløye dei vide åkrane på det svenske slettelandet. Og i den samanhengen seier Hellquist om utviklinga mot 'øk' som inkjekjønnsord: "- ursprungligen som til en pluralt fattad kollektiv singularis med betydelse 'ett par dragare'".

Hos oss var det ikkje vanleg med to-spenn, "Øyken" måtte som regel utføre jobben aleine i skogen eller på dei etter måten små åkerlappane våre i eit svært kuppert landskap. 'Øyk' er framleis hankj.ord som gammalnorsk 'eykr', gammalsvensk 'öker' og gammaldansk 'øøk'. 'Øk' som inkjekjønnsord har kome til oss austfrå.

Germ. grunnform: *'jaukija' med tydinga "trekkdyr".

Indoeuropeisk verbalrot: *'jug- (yew-g-) = spenne for, binde saman (t.d. to trekkdyr under same åk).

Sjå elles under 'økt' og 'åk' som bae kjem av same indoeuropeiske verbalrot som 'øyk' / 'øk'.

øve (prep og adv) – over, mots. 'under' (''onne'), på hi sida av elva (frå Moseidmoen) (Aasen: over og yver, norr: yfir, sv: öfver, da: over, eldre dansk: øver, ty: über, eng: over).

Døme: Han hængte såkkane øve komfyren får å tørke dei.

"Nei, nå je æ mæ øve! At de skolle gå sånn hadd' æ allri trudd!"

"Bli du mæ mæ øve? Æ må te Syvårsen og stelle sykkelen. - D'æ så uåonli å gå aleine!"

I samansettingar: 'i øvemåra' = om to dagar, 'øvebåor' (med trykk på siste stavinga) = frå båten og ut i sjøen, 'øvebåor' (med trykk på fyrste stavinga) = namn på ytre bord i ståande kledning på ein yttervegg.

*Opphavleg er ordet ein komparativ til forsterkingspartikkelen 'ov-' (norr: 'of-') som me t.d. finn i ord som 'ovdryg', 'ovmengd', 'ovlang'. 'Ov-' gjeng tilbake på ei adverbial indoeuropeisk grunnform *upo (sanskrit 'upa') som i si tid hadde eit vidt spekter av tydingar som 'over', 'under', 'bort til', og såleis hadde ein meir "nøytral" (positiv) funksjon enn den 'ov-' har som forsterkingsledd i dag.*

åbål (s,m)

– epletre, apal (Aasen: Apall, norr: apaldr, sv: apel, da: abild, Setesdal: åpåle).

Døme: Sigurd hadd' ein ellgammel åbål ståanes udi tuna.
Eplane på 'an va kvinsure, men veldi gåoe te eplemos .

Hans Ross har til sine ordsamlingar vore dyktig til å finne ordvariantar frå Agder. Til ordet her har han funne desse:

Vest-Agder: Apaal og Abaal

Råbyggelaget og Treungen: Aapaali

Vestre Nedenes: Aabaal

Som ein ser, så høyrer vårt 'åbål' også heime i Vestre Nedenes, t.d. i Birkenes gamle kommune, Lillesand og Høvåg. – Dette viser bare at vm. sjølvsagt har ein god del målmerke sams også med bygdene som ligg over fylkesgrensa aust for oss.

Alle formene er elles lite i bruk i dag. Folk flest nyttar nemninga 'epletre' nå.

Lydleg høyrer 'åbål' saman med substantiv som håmmår, nåvår, åmbår, åsål som alle har vore gjennom ein lyden-dringsprosess der vokalane i ordet har påverka kvarandre og blitt like (assimilasjon).

Plassen Åbel som i si tid truleg har fått namnet frå ein stor og markert apal, syner elles ei form som ikkje har gjennomført slik assimilasjon. Eit namn held som regel lenge på den forma det ein gong er laga med.

åd (s,n)

1. – insekt, ørsmå “dyr” som snyltar, gneg og et på ulike bruksting (t.d. klede og møbel) avåt.
2. – oske, sand, mold o. l. som blir strøyydd ut tidleg om våren for å få snøen til å smelte raskare. (Aasen: Aat, norr: åt).
Døme: 1. Dær må ha kämme åd i dønn nye sjurta mi. Ho he alt bjønt å bli fillete!
2. Måns samla åska i ei ståor tønne udøve vintåren. Han skole brug 'o te åd på snøen ront husane te våren.

Ordet kjem av verbet 'ete' ('ede').

åddår (s,m)

- 1. Rovdyr som stort sett lever av fisk, oter. Høyrer til mårfamilien.
- 2. Fiskereiskap som blir brukt frå båt i sein fart. Ei fjøl med metallkjøl dreg og pressar ei lang line med 8 – 10 fortaumar ut til sida frå båten. Til kvar fortaum er festa ei fiskefluge (Aasen: Oter, norr: otr, da: odder, sv: utter, isl: otur eng: otter, ty: Otter).
Døme: 1. Føritia så me rætt som de va spår i snøen ette ådd-åren som jakta på fisk nerøve langs Måseilanne.
2. Du fekk møe fisk i Fjåoren om du hadde båd og åddår.

Forma 'åddår har me truleg fått frå det danske 'odder'. Me finn ho også i stadnamna Oddernes (norr: Otrunes) Og Odderøya (norr: Otruey) ['Åddårnes" og "Åddårøya"].

Men venndølane bruker nok helst den norske forma 'oter' i dag.

*Ordet gjeng tilbake på germ. *utra- (med "vassdyr" som sannsynleg tyding). Fyrstestavinga 'ut-' er då ei sideform til germ. *wat- (jf. norr: vatn).*

*Dei fleste germanske formene har a-omlyd u > o (germ. *utra- > norr: 'otr').*

Som ein kuriositet kan nemnast at mannsnamnet Ottar er ei gammal høgtysk grammatisk form for dyrenamnet 'oter'.

åk (s,n)

- åk, tverrtre som ein legg over herdane - til å bere t.d. vassbytter med. Det er som regel velforma og godt tilpassa nakkene og akslene på eit menneske.

I overført tyding: Problem som det er tungt å halde ut med.
(Aasen: Ok, norr: ok, sv: ok, da: åg, isl: ok; nl: juk, ty: Joch, eng: yoke).

Døme: - D'æ greitt å ha et åg nå du ska bere vann ifrå brønnen og heim.

– Alkoholen lå som et åg på Pettår og heile famelien hanses.

Eit åk var frå gammalt av også ein viktig del av seletøyet til trekkdyr i form av ei gaffelforma treramme som blei lagd over nakken på dyra.

*Både dei nordiske og dei mellomeuropeiske formene som er nemnde ovanfor, kjem av germ. *juka. Men hos alle dei nordiske formene har j-en i framlyd falle. Denne skilnaden finn me også t.d. hos adjektivet 'ung' (ty 'jung').*

Dei fleste formene har a-omlyd u > o/å.

*Indoeuropeisk verbalrot er *jug- (yew-g-).*

Sjå også under 'økt' og 'øyk'.

ågle (s,n)

– område ved leddet mellom leggen og foten hos eit menneske, okle (Aasen: Okla, norr: okla, da: ankel, bm: ankel, sv: ankel, isl: ökkli, nl: enkel, eng: ankle / ancle).

Døme: Jåon håvna fælt mæ ågle då 'an vrei fåoden.

Også forma 'ankel' er i bruk hos venndølane. Den er opphavleg dansk, og bokmålet har ho som lån derifrå.

*Alle formene i parenteser ovanfor er avleidde frå germ. *ank-, ei rotkerne som ligg til grunn for ein del andre germanske ordformer knytta til ledd. Den høgtyske talemålsforma 'anke' t.d. kan tyde både "fotledd" og "nakke".*

åleden (adj)

– som et all slags mat, ålæt, åleten (Aasen: aaleten).

Døme: "Æ tru du æ åleden, du Tomas," sa måora hanses, "d'æ så fint at du ede all slags mad som æ lage te dæ!"

Fyrsteleddet 'ål- kjem av norr. 'al-' (got. ala-). Det tyder "heil", "fullstendig" og blir brukt som prefiks i ein del samansette ord (substantiv og adjektiv), t.d. i former som

ålmuge, ålment, ålmenning, ålvak. Det er eiga form av det ubundne pronomenet 'all' (norr: 'allr').

Lydkombinasjonen 'ål'kjenner me elles frå uttalen av eng. 'all'.

Sisteledet '-eden' er partisipp (hankjønns- / hokjønns-form) av "vårt" verb 'ede'.

åmbår (s,m)

– Trekar med lok, og med hank midt på loket, ambar (Aasen: Ambar, Telemark: ambår, Sirdal: ammar, Hallingdal: embar, sv: ämbar, da: ember, nl:emmer, ty: Eimer).

Døme: De va greitt å ha reisenista i ein åmbår – i gamle da'e.

Me har med eit markert målmerke i dialekten vår å gjere når me uttaler substantivendinga '-ar' med '-år' (skomagår, kjeis-år).

'Åmbår' er elles eitt av orda i vm. med assimilasjonen a > å i rotvokalen.

Endingsvokalen i 'åmbår' har truleg påverka den gamle rotvokalen a slik at denne har glidd over til å bli ein å-lyd.

Fordi påverknaden finn stad bakover i ordet, har denne prosessen nemninga 'regressiv assimilasjon' (regressiv = tilbakeverkande).

Me finn slik påverknad i vm. i substantiv med opphavleg kort a som rotvokal og kort vokal saman med lang konsonant i ending, ein kombinasjon som gjev vokalen i endestavinga "styrke" nok til å påverke rotvokalen (jfr. 'håmmår' [norr: hamarr], 'nåvår' [norr: nafarr] og 'åbål' [norr: apaldr]). Denne prosessen kan også kallast 'jamning', ei nemning som er mest brukt om påverknaden mellom rotvokal og endingsvokal i jamveksord i austnorsk.

I ord som 'bagår' og 'talår' er rotvokalen 'a' markert lang vokal med overvekt, og me får såleis inga jamning her. Alle substantiv som endar på -ar i vm. er elles uttalte med tonem 2.

Åmdal (s, særn.) – namn på gard nord i gamle Vennesla kommune (uttalt med kort rotvokal 'å' og lang 'm').

Fyrsteleddet 'åm-'er gammal lokal nemning på treslaget 'alm' som me au finn i stadnamna Åmli og Åmland. Ein del venndølar slektar frå denne garden og har gardsnamnet som etternamn. Det blir også skrive 'Omdal' av enkelte. Somme stader blir 'åm' brukt i levande tale den dag i dag som treslagnamn i staden for 'alm' (t.d. i Fyresdal).

å (el.ån) (s,f)

– lita elv, stor bekk, å (Aasen: Aa, norr: á, da: å, sv: å, got: ahwa, gammal saksisk: aha, lat: aqua (= vatn), fransk: eau (= 'vatn')).

Bøying: ei å (ån) – åna – æne – ænane

Døme: "Kåmm, så jænge me ner te åna og prøv' om småau-ren slære på flua!"

Ordet er i slekt med lat. 'aqua' og fr. 'eau' [utt. som (lang) 'å'] som begge har tydinga 'vatn'. Ein reknar med at vårt 'å' også har tydd det same frå gammalt av. Men utviklinga har etter kvart gått mot forklaringa 'rennande vatn', 'elv'.

'Å' høyrer til hokjønnsorda som i ubunden form eintal endar på rotvokalen. I bunden form eintal får dei endinga -na i vm. (Jf. bruna, kråona (= 'kroken'), tråona, tåna, øyna). Denne endinga er "resten" av den gammalnorske etterhengende bundne hokj.artikkelen 'hina'. Rotvokalen i desse orda har etter kvart nær sagt "slukt" forstavinga 'hi- i artikkelen for å gjere det enklare å uttale dei i den bundne forma.

Sjølv om 'elva' eller 'bekken' i stor grad har erstatta forma 'åna' i daglegtalet no, så finn me ho framleis i ein del særnamn (t.d. Rågåna og Eigelandsåna) – Og enno kan me høyre Otra nemnd som 'Ståoråna' hos enkelte av dei eldre. – 'Storåna' er elles ei nemning som var vanleg i daglegtalet i mange av dei større dalføra.

Me finn også 'å' som eitt av ledda i mange stadnamn: Åros (Søgne), Årås (Iveland), Årdal (Bygland).

Fyrsteleddet i desse namna er den norrøne genitivsforma av 'å' som har gjennomgått reduksjonen åar- > år- (kontrak-sjon). Dei tri namna tyder såleis noe slikt som "osen, åsen og dalen som høyrer åa (elva) til".

åone (v)

– vere tilfreds, trivast, ha det hyggeleg, like seg, ha sinnsro; ha lyst til; une (Aasen: una, norr: una, gl. sv: una, nl: wonen, ty: wohnen, fris: wenje).

Døme: "Hær æ fint å vere. Hær kan æ godt åone!"

Konrad konn' ikkje åone å vere mæ på turen. De va fårr langt å gå.

*Eit germansk verb *wunen ligg til grunn for alle formene i parentesene ovanfor. Når det gjeld nl. 'wonen' og ty. 'wohnen' så fekk dei alt tidleg tydinga 'å bu'.*

Det dansk-norske 'våning' (Jf. våningshus!) høyrer også saman med desse verba.

*Indoeuropeisk verbalrot er *wen = "vere glad i", "like" som også har gjeve oss ordet 'venn'.*

åonli (adj)

– triveleg, koseleg, uneleg (Aasen: unaleg).

Døme: "Dær æ så åonli på Skådane! Me slær åss ner litt dær før me jænge vidare innøve".

åorjeden (adj)

– som har fått godt ord på seg, velkjend, berømt, vide kjend, namngjeten (Aasen: ordgjeten).

Døme: Guri blei ette vært åorjeden som diktår og poet.

Sisteledet '-jeden' er partisippform (hankj./hokj.) av verbet 'gjete' (Aasen: gita. norr: geta,) som m.a. tyder 'nemne', 'tale om', 'meine'. Det er sterkt bøygd: gjete – gjet – gat – gjete (norr: geta – (getr) – gat – gátu – getinn).

Andre former: gl. sv: gæta, sv: gitta, gl. da: getæ, da: gide, eng: get, ty: gessen, nl: geten.

*Den germ. infinitiven *getan med tydingar som "få tak i", "nå fram til", "oppnå" ligg til grunn for alle desse formene. Verbet har vore nytta til å lage nye ord, t.d. saman med ulike forstavingar:*

Eng 'get' som til vanleg tyder "få", "oppnå", vil såleis med prefikset 'for-' få ei nær sagt motsett tyding ('forget' = "gløyme", "miste noe av minnet") Den same verknaden gjev forstavinga 'ver-' i ty 'vergessen' og nl 'vergeten'.

Verbet har også tydingane "kome på", "greie å løyse ei gåte" (Jf. dei norske formene 'gisse' el. 'gjetje'). Substantivet 'gåte' høyrer også til denne ordfamilien. Å-lyden finn me t.d. i forma 'gátu' som er u-omlydt preteritum fleirtal av det norrøne verbet 'geta' (Sjå ovanfor!).

årelade (v)

– Tappe ei viss mengd blod frå ei vene (samleåre). Brukt som metode for å kurere ulike plager og sjukdomar – særleg i eldre tid.

Døme: Anders årelada sæ tåo gånge i åre fårde 'an trudd' 'an ville bli fræskare då.

årke (v)

– vere i stand til, ha krefter til, greie, makte; gidde, ha lyst til (Aasen: orka, norr: orka, sv: orka, isl: orka).

Døme: En årk' ikkje så møe bånemas nå en bli gammel. – "Årke du å løfte dænna steinen?"

*Den eldre og meir opphavlege og generelle tydinga av verbet er 'å arbeide'. Denne meininga er lite eller ikkje i bruk hos venndølane i dag, men elles vanleg mange stader i Norden. Ordet kjem av eit urnordisk *wurkōn, germ. *wurkijan (= arbeide, streve, lage) Jf. eng. 'work'!*

I nordisk fall v-lyden (w) framføre 'u', slik ein også ser det t.d. i substantiva 'ulv' (eng: wolf, ty: Wolf) og 'orm' (eng: worm, ty: Wurm).

*{Rotvokalendringa *u > o (= open 'å') i nordiske og vest-germanske språk skuldast truleg ein gammal a-omlyd}.*

*Bortfall av 'w' har såleis ikkje skjedd i substantivet 'verk' (=arbeid, handling, gjerning; resultat) som er danna av ei germ. sideform *werka (s,n) altså med ve-lyd framføre 'e'. Hit høyrer også da: værk, ty: Werk og nl: werk – medan substantiva 'wurk' (fris.) og 'work' (eng.) med same tyding som vårt 'verk', er danna av verbrota *wurk-.*

Substantiva 'yrke' (n) (= "fast lønna arbeid") og 'virke' (n) (= verksemd, arbeid) høyrer båe heime i ordfamilien her. Rotvokalane 'y' og 'i' har blitt til ved i-omlyd: u > y etter at 'w' framføre 'u' har falle – og e > i utan at v-lyden har blitt borte. Norrøne former er 'yrki' og 'virki'.

årmålsda (s,m) – dagen i året då ein er født, fødselsdag, årsmålsdag.
Døme: Tåone he årmaålsda dønn tåålte mai, midt i finaste våren.

årm (s,m) – slangeforma og skjellkledd krypdyr av krypdyrordenen Serpentes,orm (Aasen.: Orm, norr:ormr, isl: ormur, da:orm, sv: orm, eng: worm, ty.Wurm, nl:worm, gl.fris:wirm, fris: wjirm, lat: vermis, got: waurms).
Døme: Ser du ein årm mæ svart sik-sak-stribe nerøve ryggen, så æ de ekte håggårm!

*Om rotvokalendringa *u > o (= open 'å'), og om bortfall av 'w' som framlyd, sjå under 'årke'!*

årre (s,m) – orrfugl (Aasen: Orre, norr: orri, sv: orre, da: urhane).
Døme: "Dær va minst trødve orre udpå myra. Dei buldra og sjågte og slåst om verandre heile tia mæns me lå musestille i "skrælle".

Ordet er fyrst og fremst knytta til orrhanen. På grunn av den kraftige og lange "r-lyden" han lagar under buldringa, ser ein gjerne på 'orre' som eit lydhermande ord. "Skræll" er ei lita, primitiv og låg barhytte der ein kan ligge godt kamuflert medan orrespelet varer.

*Germ grunnform: *urran. Ordforma 'orre' har mest sannsynleg blitt til ved a-omlyd u > o der 'o' blir uttalt som open å-lyd – som i vårt heimlege 'årre'.*

åskårei (s,f) – I gamle segner: Eit tog av vonde vette som fer over himmelen, oskorei (Aasen: Oskereid).

Døme: "D'æ helst i julebele at åskåreia fere i lofta hænøve skauane," sa dei gamle.

Det er sagt mangt og mykje om opphavet til dette ordet og kva det tyder. Men som oftast blir det knytt til den norrøne gudeverda der Tor med hamaren fer av garde i vogna si – dregen av bukkane Tanngnjost og Tannggrisne – i brodden for

eit fælsleg fylgje av allslag vonde vette; - i gammal tid ei folkeleg og grei forklaring på kva torevær var. Også forma 'håskålei' høyrer heime i Vennesla-dialekten.

Det svenske ordet for 'tore' (bm. 'torden') er 'åska'. Etymologen Hellquist knyter fyrsteleddet i dette ordet til gammalsvensk 'ås' = gud (dvs. Tor med hamaren). Andreleddet held han saman med islandsk (norrønt) 'ekja' = køyring, aking. Sisteleddet 'rei' i 'åskårei' er ein samde om kjem av verbet 'ride' og tyder "ridande fylgje", "ridande flokk".

åsål (s,m)

– lauvtre som høyrer til eplefamilien av rogn-slekta. Har glatte oransje el. raude ber. Blada er ujamt takkete, asal (Aasen: Asall, Setesdal: åsåle, sv: oxel, sv. dialekt: åsel). Døme: D'æ 'kje så uvanli å bruke åsål som pøntetre i hage og parke.

Den svenske etymologen Hellquist seier at namnet på treet er lite utbreidd: "Namnets ringa spridning beror därpå at oxeln är et äkta svenskt träd, vars utbredning nästan är innskrenkt till Sverige".

Vennesla-forma med vokalen 'å' i begge stavingane har sin grunn i fjernassimilasjon som i 'håmmår', 'åbål', 'nåvår' m. fl. .

åvelta (s,f)

– stilling ein blir liggande i når ein dett, åvelte (Aasen: Aavelta og Aalvelta, norr: afvelta (adj) = som ligg omvelta). Døme: Herman snåvla og blei ligganes i åvelta. Hadd' 'an slått sæ tru?

Juletrepønt

Språkprøve av Olav Jortveit

Kan dykken minnes "ænglehår"? – De va noe kvitt, sjinanes og krølla "hår" som dei brukte te juletrepønt føritia.

Dyksen som va mæ på juletrefestane i Frikjørka ellår på ett ellår fleire a bedehusane dønn gånge, minnes de sikkårt! – Ijallfall viss dykken va a dei som jekk arm i arm ront tree mæ kjærestane sine.

Arm-i-arm-folkane kunne vere nesten bomsikre på å få "ænglehår" potta ner onne sjurta ellår blusen bag i nakken. Og som regel va de ein misunneli gudonge som potta, – som jåore de i foll fart før 'an jøymte sæ – ellår spelte usjylði mæ auane ner i sangbåga nå "åffåre" snudde sæ ront.

Om "ænglehår" nerøve ryggen klødde? – Ja, tænk de jåore de! Noe så innmari og langt hænn i veggane! Og sjæl om du bøydde dæ framøve og knepte opp sjurta ellår blusen sånn at kameraten din ellår vænninna di kunne grave fram "ænglehårane" og hive dei tebage på juletregreina, så klødde de lige ubeskriveli. Fårr de hång allti ijænn litt "ænglehår" i sjurte- ellår bluse-tøye. De hadde ein ualminneli ævne te å klåore sæ fast dær.

Nei, då va de no' ant mæ dei koselie kårvane som me fletta a glanspapir. Ei juletrekårv va forma som et nydeli jærte mæ hånk i. Og hånka måtte vere lang og vi nåkk så en kunne træ 'o inn på ei a dei små greinane på juletree. Og nå du så ei fin julegran mæ mange sånnone nydelie jærte på, så kunne du 'kje ant enn å bli gla. Så fekk du varme følelse og bjønt' å tænke på none du va gla i.

Mæn somti limte none et kårs a tåo papirstrimmel-bede framme på kårva. – Håffår dei jåore de, vett æ 'kje. Dei tykte væll de va fint. Ellår kårva blei kan-skje meir kristeli då. – Ellår va de færrde at detta va onne krigen, då fålk flest jekk mæ vonne følelse inni sæ? – De va mange som trøsta sæ te kårse i dønn tia!

Fårr de meste hadde fålk ei ståor og fin stjærne i tåppen a juletree. Og då va de greitt å kunne sønge "– og den må skinne, for den skal minne oss om vår Gud".

Mæn somme hadde et "spyd" a tønt glas mæ mange fine farve på tåppen a grana. De va håolt inni og hadde ein tud nedårst som du kunne træ ner på tre-tåppen. None alvårlie menneske sa at "spyde" skolle minne om de spyde som blei stakke inn i sia på Jesus då 'an hång på kårse. Mæn none andre fålk, som ikkje va så alvårlie, sa de skolle minne åss om kjørketårne som strække sæ oppøve måod himmelen og Gud. Og de tru æ må vere rækti, fårr "spyde"

(ellår "tårne") hadde ein ronn kuppel midt på – sånnone som du kan se på mange kjørketårn i Sværje og mange andre plasse østøve. Og dærfårr æ æ sik-kår på at dei mæ "tårn" på tåppen a juletree sång "Du grønne, glitrende tre, God dag" lige fræst som dei som hadde ei blank stjærne dær.

– Nækk om de!

I dænn same sangen sølge me au "med julelys og og med norske flagg". De va 'kje så greitt mæ dei nårske flagane onne krigen, fårr tyskårane likt' ikkje at norrmænnane feira noe som helst mæ de nårske flage. Mæn de ga dei fleste a åss blaffen i . Og dærfårr dråo me fram dei lange, tønne hyssingane mæ folllt a små nårske flag langsette og hængte dei opp på juletree så alle kunne se dei.

Før me bjønt' å sølge, tænnte me mange små levanes lys som va festa rontforbi på juletree. Lysane ståo oppi små lysestage a tønt metall som på onnårsia hadde klybe som festa dei te greinane. D'æ nesten utruli at de ikkje blei fleire branne mæ sånn-none lys. Mæn me va veldi påpasselie sånn at lysane blei ståanes rætt opp-ner så stearinen ikkje skolle drøppe fårr møe. Nå alle lysane va tænnte, hålt me verandre i hænnane og tosla i vei ront tree og song "Glade jul ". De va dæn mest brukte julesangen i dænn tia.

Nå me va færje mæ å sølge, passa me nøye på å sløkke lysane årntli.

Juletrepønten som småbånnane likte best, va dei ståore, blanke glas-kulane som du kunne få kjøpt i alle slags farve hos Andres Gonnårsen ellår på Kopra – ellår i dei andre butikkane i bygda.

Fårræsten, - dei små tykte au de va ståor stas mæ dei smellfine småfoglane som kjikka ner på dei ifrå greinane sine.

Både foglane og kulane va laga a tønt, tønt glas og jekk i sønn så altfårr lett nå mænneskane mæ dei små hænnane strækte sæ ette dei fårr å ta dei ner te sæ.

Og ette som årane jekk, fårrsvant denna sjøvre juletrepønten frå dei nedår-ste greinane på tree, fårr onne krigen blei de slott mæ å lage han. Foglane og kulane som va ijønn hængte dei voksne heilt opp måod tåppen a tree. Nå måtte dei små bare se på dessa nydelie farvane. – Og de va dei flinke te.

Mæn så kunne en ette vært få kjøpt kule som va lagt a papir ellår papp. Dei fleste va malt kvide og rolla i ein slags glittår som hadde festa sæ te malinga. Kulane va fine, dei. Og så jekk dei 'kje sønn fårrde om du klæmte på dei og dråo dei a greina. – Mæn dei va 'kje blanke og sjinanes. De va snakk om de me kalte krisevare – sånn som så møe ant i krigsårane. Småtassane nere på gålve tænte at - jammænn va de godt å ha dei dærre andre oppi tåppen å stire på!

I de heile så va fælk veldi flinke te å skabe julehøgtie i dænna krisetia. Dei hadd' ikkje møe å ta a, mæn dei udnytta de dei hadde så langt ævnane og fantasien rækk. Og de va egenskabe som mange hadde, og som rækk utruli langt!

Minnes dykken fårræsten kræpp-papire, kansje? – Dette små-rynka elastiske papire som du fekk kjøpt i alle slags farve? Æ kan 'kje huske at dær va rasjonering på kræpp-papir dønn gånga? Mæn æ huske håssen jæntane og kvinnfålkane – ja, none gudonge og mannfålk au – fårma te lange girlandåre, elegante sløyfe, smellfine blomstår og foltt a andre slags pønteting a kræpp-papir.

Best a alt kjæm' æ i håg blomstårpåttane i vinnøyane heime. Vær jul og påske blei dei hylla inn i fine "kåbe" a røtt ellår gult kræpp-papir – ellår andre farve - mæ fint bølgenes mønstår oppe langs kanten lige onne dei grønne bla'ane. De va så nydeli atte!

HUNTONIT

Ferdigmalt veggplater

Huntonit ferdigmalt vegg royal gir deg det elegante utseende av de stilfulle og originale veggplatene.

Huntonit ferdigmalt vegg royal har en ny og spennende perlestaffprofil. Platene har fem bord som hver er 120 mm brede.

- Klassisk og elegant utseende
- Miljøvennlig
- Enkel montering
- Skjult spikring

Huntonit ferdigmalt interiørplater anbefales av Norges Astma- og Allergiforbund.

www.byggma.no

BYGGMA ASA
- gir deg enkle løsninger

VENNESLA HISTORIELAG

Årsberetning for perioden 11. mars 2005 til 16. mars 2006.

Styret har i denne perioden bestått av:

Jørdis Hodnemyr, leder
Bjørn Robstad, nestleder
Gerd Hodnemyr, sekretær
Gerd Wiik Hansen, kasserer
Signe Rysstad, styremedlem
Ingrid Gundersen "
Kjell Guttorm Hansen "
Andreas Hansen "
Alf Hodnemyr repr. Hunsfos Historielag

Sverre Lie er vår representant i Driftsutvalget, Stiftelsen Vigeland Hovedgård.
Signe Rysstad er vår representant i Representskapet for Venneslastua.
Andreas Hansen har hatt hovedansvaret for årsskriftet 2005.

Medlemstallet er 170 medlemmer,

Det er avholdt 7 styremøter.

Nytt fra Historielaget ble sendt ut i slutten av mai 2005.

Vennesla kommune var verter for Nordenbesøket i Vennesla 19.-22. mai 2005.
Her deltok Jørdis Hodnemyr og Ingrid Gundersen som våre representanter.

På Årsmøtet i Agder Historielag var Jørdis Hodnemyr og Ingrid Gundersen utsendinger fra vårt historielag. Møtet ble avholdt på Evje 9.april.

Foreningen Norden, Vennesla hadde et møte 17.nov. for å diskutere Foreningen Nordens fremtid i Vennesla. Her deltok Ingrid Gundersen og Gerd Hodnemyr fra Historielaget sammen med andre lag og foreningers representanter.

Øvrebø historielag inviterte til møte 5.april ang. bygdebøker.
Signe Rysstad deltok for vårt historielag. Prosjektet er pga.økonomien lagt på "is".

Jørdis Hodnemyr og Bjørn Robstad deltok 9.januar 2006 på et møte på Grovane Stasjon
Ang. museenes fremtid i kommunen.

Andreas Hansen har arbeidet med internettside/hjemmeside for Vennesla historielag.

Denne er nå på internet under adressen: www.venneslahistorielag.no.

Historielaget har fått tilbud om å disponere 2. etasje i dette huset på Grasslia rett nord for frikirka.

Litt om arrangementene:

Årsmøte 2005.

Det møtte 11 personer til årsmøtet som ble holdt på Løa. Regnskap og årsberetning ble godkjent. Valgkomiteens forslag ble godkjent. Årsmøtet vedtok etter forslag fra styret en vedtektsendring: medlemskontingenten ble forhøyet til kr.150,- for hovedmedlemmer, inkl.årsskrift og kr.50,- for husstandsmedlemmer (uten årsskrift).

Kjell Gunnufsen fortalte om steinsamlingen sin, en interessant historie om Norges geologi.

60 års markering for russiske krigsfanger.

Vennesla Historielag deltok på denne markering på Horrisland i Øvrebø 7. mai. En minneplate over 3 russere som oppholdt seg i en hytte ble avduket. Magne Øvland ble intervjuet om en spennende tid i 1944/45.

Nordenbesøket 19.-22.mai.

5 deltagere fra våre naboland var Historielagets gjester og deltok på Vennesla kommunes program med tema: Miljø i vår hverdag. Historielaget hadde samling i Bommen på fredagskvelden med servering og underholdning av Kjell Guttorm og Ragnhild Eidet Hansen.

Den kulturelle skolesekken 23.-27.mai.

Bygdemuseet var åpent hver dag for 1.klassingene i bygda. Vi fulgte programmet fra tidligere. Inne fortalte Åse Voreland og andre om ting i huset og livet i gamle dager. Gammeldagse leker ble prøvet sammen med barn og voksne. Det ble vellykket.

Unionsoppløsningen 7. juni .

100 personer var samlet i Venneslastua i forbindelse med 100-års markering av unionsoppløsningen. Olav Ingebretsen ga oss historiske glimt fra livet i 1905. Kulturskolens elever underholdt. Karin Reinertsen spilte til fellessanger og underholdt med gamle viser som hun hadde lært av sin Mor.

Olsok 2005.

300 interesserte personer deltok på den store Olsokkvelden i Bommen. Vennesla Historielag hadde besøk av Sigbjørn Ravnåsen m.flere fra Sauherad i Telemark. Denne amatørteatergruppen fremførte et skuespill om Hans Nielsen

Hauge som levde fra 1771 til 1824. Han var lekpredikant og ledet Haugianismen. Endel lokale aktører var også med som skuespillere og publikum var storforfnydd med forestillingen.

Etterpå ble det servert mat og kaffe. Kvelden ble avsluttet med bål ved fjordkanten.

Naturlostur 28. august.

I år gikk turen til Kleivane/Røyråsen, øverst i Drivenesbakkene. Ivrig naturloser var Trygve Jortveit som delte med oss sin kunnskap om gamle boplasser. Været var ikke det beste, men ca. 40 interesserte deltok på turen.

Kulturuka 17.- 21. oktober.

Hele uka var Bygdemuseet åpent for skoleklasser og bygdefolk. Massi Fossheim, Tordis Gundersen og Tore Robstad viste hvordan man laget garn og kniver i gamle dager.

Åse Voreland fortalte om hvordan det var da hun var liten jente på Eikeland .

Jordis var sterkt savnet i Kulturuka. Hun har en vid kunnskap om bygdas historie, men pga. bilulykka i september kunne hun ikke være tilstede.

Tirsdag kveld er Historielagets kveld i Kulturuka.

I år kom Olav Arne Kleivland og fortalte om Jørgen Løvland, en politiker fra Evje som betydde mye for Norges frigjøring fra Sverige i "hine hårde dager". Kongesalen var fullsatt og publikum fikk mye, kanskje ny, kunnskap om politikken i Norge omkring århundreskiftet.

Jørgen Løvland var statsminister i Stockholm i Chr.Michelsens regjering i 1905 og var etter unionsbruddet Norges første utenriksminister.

Det var allsang med tonefølge av Hans Magne Græsvold på flygel.

Kvelden ble avsluttet med kaffe og kringle.

Førjulsfesten 8. desember

Denne gang var vi samlet til førjulsfest på Venneslastua der ca. 50 personer møtte opp.

Bjørn Robstad ledet festen. Ommund Strandberg leste Juleevangeliet og vi sang julesanger.

Olav Jortveit tok oss med til Folket på Hardangervidda. Jortveit med familie levde i Rauland i flere år og han fortalte engasjert om hverdag og fest i bygdesamfunnet.

Halfdan Furholt underholdt med felemusikk. Han fortalte med stor entusiasme om stevenes og sangenes opprinnelse.

Andreas Hansen presenterte det nye Årsskriftet som vi håper blir til glede for bygda.

Forsamlingen reiste seg, også Jørdis, da vi avsluttet kvelden med Deilig er Jorden, prektig er Guds Himmel.

Brev til Stiftelsen Vigeland Hovedgård.

Vennesla Historielag er representert i Driftsutvalget for Stiftelsen.

Styret har sendt et brev ang. vårt engasjement i driftsutvalget og tanker om fremtiden for Stiftelsen.

Vennesla, 16.mars 2006.

Gerd Hodnemyr

Skr.

Det tradisjonelle Olsokarrangementet var også i år besøkt av mange mennesker.

Bjarne Øvland spilte trekkspill hele kvelden.

Mannfolkene hadde denne gangen ansvar for salg av mat og drikke.

Sturla Ertzeid var kåsør på Olsokkvelden på Bommen.

Steinar Larsen,
Sparebanken Pluss, Vennesla

VI GJØR DINE

DRØMMER

TIL VIRKELIGHET

FLEKSILÅN

Kanskje drømmer du om bolig i syden,
hytte ved sjøen eller på fjellet?
Eller kanskje du rett og slett drømmer
om å ha penger nok til å gjøre akkurat
hva du vil?

Med fleksilån gir vi deg frihet og
mulighet, kom innom oss idag, så
forteller vi mer.

- vi vil mer®

BANK

Sparebanken Pluss
Vennesla, tlf. 38 15 29 00

HUNSFOS HISTORIELAG

ÅRSBERETNING FOR 2005

Hunsfos Historielag avholdt sitt årsmøte for 2004 den 3/3 - 2005. (Se referat datert 5. mars 2005.)

I henhold til valg på ovennevnte årsmøte, gjennomført i henhold til gjeldende statutter, har Historielagets styre i 2005, bestått av:

For 2006:

Øystein Lie	styreleder	på valg
Egil Lie	kasserer	på valg
Gunnar Hansen	sekretær	gjenstår 1 år
Kåre Nordhagen	styremedlem	gjenstår 1 år
Viggo Engebretsen	varamedlem	representant HF
Alf Hodnemyr	varamedlem	gjenstår 1 år (repr. VHL)
John Leland	varamedlem	gjenstår 1 år

Revisor: Rolf Stokkeland (ikke styremedlem) gjenstår 1 år

Styret i Hunsfos Historielag har i 2005, hatt 3 ordinære styremøter. I tillegg har styret, i likhet med tidligere år, hatt en rekke uformelle drøftelser i tilknytning til Historielagets ukentlige arbeidsmøter.

Av saker som styret og andre medarbeidere har arbeidet med gjennom året, kan nevnes:

Arbeidet med innsamling og "renskrivning" av stoff fra pionerene, har fortsatt og må vel nærmest anses som slutført. I denne forbindelse har styret hatt flere drøftelser med Olaf Ingebretsen om utgivelse av "pionertiden" i bokform. Han har sagt seg villig til å påta seg ansvaret for den redaksjonelle delen av dette arbeidet.

For om mulig å makte finansiering av boka, har styret utarbeidet en liten brosjyre som gir en oversikt over hva bokprosjektet omfatter. Brosjyren er blitt benyttet som informasjon til potensielle sponsorer av boka. Den ble i første omgang sendt til Hunsfos Fabrikker, Hunsfos Arbeiderforening og Hunsfos hjelpekasse.

Fra Hunsfos Fabrikker ble det avslag, fra Hunsfos Arbeiderforening har vi, etter flere purringer, fått negativ respons. Fra Hunsfos hjelpekasse ble det gitt tilsagn om et tilskudd på kr. 15.000,-. På bakgrunn av denne negative respons, besluttet styret å legge prosjektet på is foreløpig.

Det tidligere innsamlede stoff av ulike historier og hendelser ved bedriften, har styret planer om å få samlet i et passende "hefte". Det er nedsatt en komité for å ta seg av arbeidet med dette.

En rekke artikler som flere medarbeidere har utarbeidet de siste årene om stoff fra de fleste av bedriftens avdelinger, er nå foreløpig samlet i to ringpermer. Disse permene blir oppbevart i "protokollskapet" i Historielagets samlinger. Styret regner i dag ikke med å få samlet særlig mer av slikt avdelingsstoff fremover.

Arbeidet med sortering, påføring av data og navn på vår omfangsrike fotosamling, har fortsatt gjennom året. Dette er et arbeid som er meget arbeidskrevende og vil derfor fortsette fremover.

Heller ikke i år har det planlagte arbeidet med modellen av Hunsøya kommet i gang. Dette til tross for at John Leland og Arnfinn Johansen har sagt seg villige til å gå inn i dette arbeidet.

Arbeidsmøtene på torsdagene startet den 13/1 og varte i vårsemesteret fram t.o.m. den 14/4. Etter sommerferien startet møtene opp igjen den 6/10 og fortsatte fram t.o.m. den 1/12.

I 2005 ble dette 14 arbeidsmøter i vårsemesteret og 9 i høstsemesteret, i alt 23 arbeidsmøter i 2005. Våre styremøter er avholdt i disse arbeidsmøtene.

Til tross for at det også i 2005 har blitt utført en god del nyttig, grunnleggende arbeid i Historielaget, vil det også fremover være mye arbeid som bør og kan gjøres.

Årsberetningene for 2003 og 2004 slutter med følgende setning: *"Hunsfos Historielag har i løpet av året kommet et lite stykke videre i arbeidet, men vi kan vel fastslå at det ligger betydelige arbeidsoppgaver foran oss som vil kreve mye tid og stor innsats i de kommende år."*

Styret mener at denne setningen vil være en dekkende avslutning også for årsberetningen for 2005.

Vennesla, 2. februar 2006

STYRET

Aktiviteter i løpet av året

Olsok i Bommen

Ca 130 mennesker var møtt frem til Olsokfeiring i godt sommervær. Sturla Ertzeid kåserte om Olsok, historie og legender.

Det var lotteri og salg av kaffe og vafler. Noen dristet seg til å konkurrere i spikerslag og ringkast. Folk koste seg og prata. Mange holdt ut til bålet på piren var nesten brent ned.

Kulturuka 2006

Tirsdag 17. oktober var det bygdekveld på bygdemuseet. Det var både historielaget og frimerkeklubbem som sto for arrangementet. 25 personer møtte fram.

Gunnar Helvig Hansen har kikket i arkivene på postkontorer i Kristiansand og gitt ut bok om poststempler i Agderfylkene. Han kåserte om gamle brevhus og postkontor i Vennesla kommune. Vennesla postkontor er nå det eneste postkontoret i Vennesla kommune. I Øvrebø og Hægeland er det nå post i butikk.

Samling av stempler har nå tatt over for klassisk frimerkesamling. Det ligger mer historie bak stemplene.

Etter foredraget vandret folk omkring, de drakk kaffe, spiste småkaker, studerte gamle postkort og stempler og prata sammen.

Den kulturelle skolesekken

I kulturuka var alle 3.klassene invitert til bygdemuseet i forbindelse med den kulturelle skolesekken. De fikk innføring i gamle husflidteknikker. Tore Robstad demonstrerte knivarbeid. Tordis Gundersen viste karding og Emma Neset spant garn på rokken. Jørdis Hodenemyr fortalte spennende fra gamle dager. Medlemmer av styret i historielaget var med og viste elevene rundt og fortalte for dem.

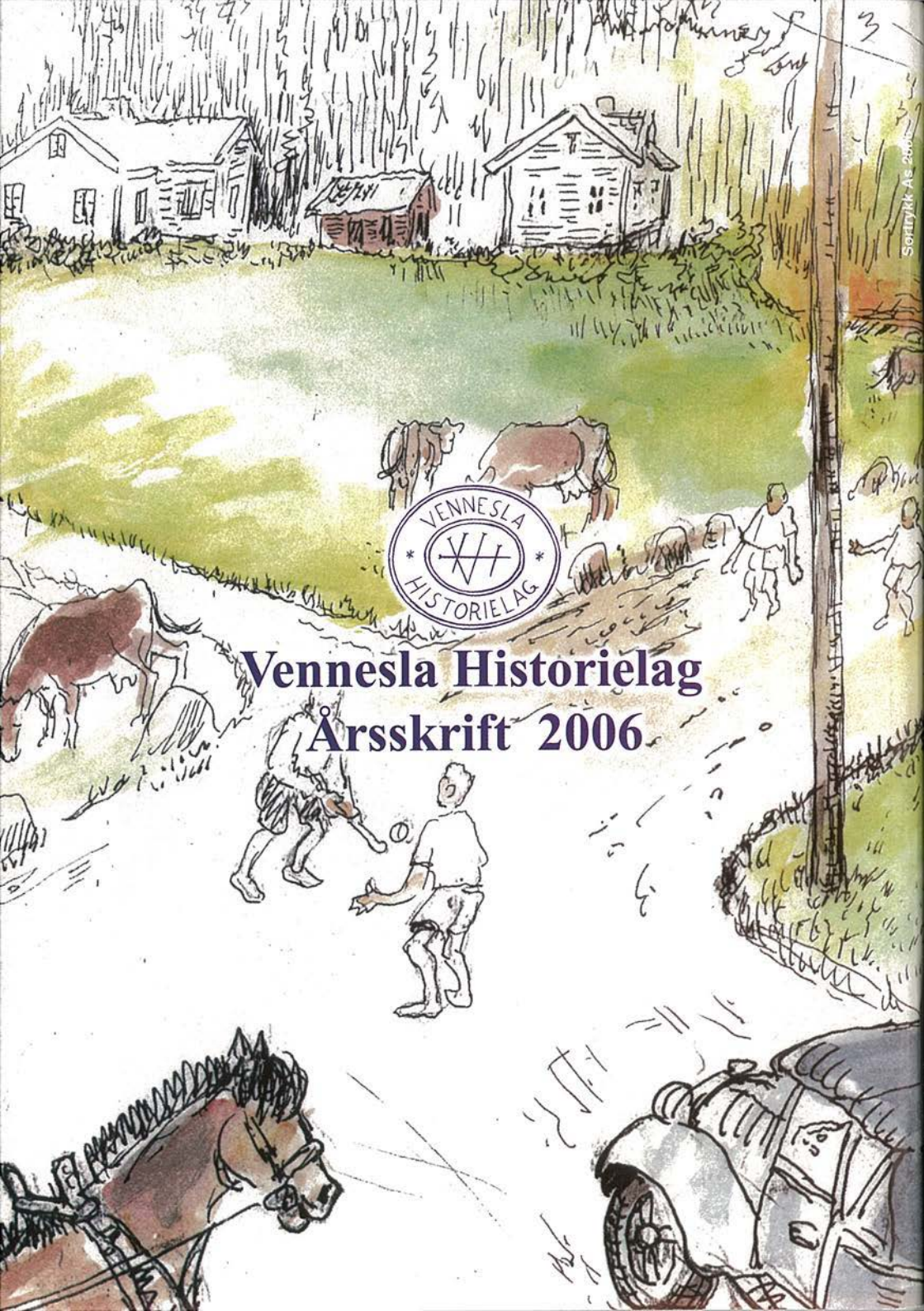
Inger Einstabland

Kjell Guttorm Hansen spilte fløyte.

Olsokbålet 2006. Noen morsomme sjeler hadde lagt inn kinaputter i bålet, til stor overraskelse for bålmeister Arnulv Grønvold.

Vennesla Historielag

Årsskrift 2006